

Filip Škiljan

Institut za istraživanje migracija, Zagreb

Hrvoje Volner

Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku

IDENTITET SRBA U OKOLICI NAŠICA

UDK 323.15(497.5=163.41)(091)

DOI 10.22586/ss.24.1.8

Pregledni rad

Primljeno: 22. 3. 2023.

Autori u tekstu predstavljaju podatke o srpskoj nacionalnoj manjini u našičkom kraju od doseljavanja do današnjih dana. Rad je napisan na temelju izvornog arhivskog gradiva, literature i razgovora sa sugovornicima na našičkom području. Autori u prvom i drugom poglavlju predstavljaju temeljne geografske značajke našičkog kraja i donose podatke o doseljavanju Srba na područje okolice Našica od 17. stoljeća. Nakon toga donose informacije o doseljavanju solunskih dobrovoljaca i agrarnih doseljenika u pojedine pustare i sela u našičkom kraju nakon Prvog svjetskog rata. Posebno se bave pitanjem stradanja, prekrštavanja i organiziranih prisilnih iseljavanja Srba u Drugom svjetskom ratu. Nakon toga donose podatke o socijalističkom periodu i svakodnevi Srba našičkog kraja tijekom toga razdoblja. Na kraju teksta autori donose podatke o svakodnevi Srba našičkog kraja tijekom Domovinskog rata. Autori se također osvrću i na rezultate provedenih popisa stanovništva između 1880. i 2021., uspoređujući broj Srba u pojedinim međupopisnim razdobljima. Na temelju istraživanja autori zaključuju da su dva rata (Drugi svjetski rat i Domovinski rat) u 20. stoljeću umnogome utjecali na kretanje stanovništva srpske nacionalne manjine, ali nisu utjecali na međunacionalne odnose između Srba i Hrvata, već je upravo na našičkom području sačuvano međusobno povjerenje. Danas je broj pripadnika srpske nacionalne manjine na našičkom području sveden na 1/9 u odnosu na 1953. godinu.¹

Ključne riječi: Slavonija, Našice, Srbi, nacionalni identitet, nacionalne manjine

¹ Tekst je nastao u okviru znanstveno-istraživačke djelatnosti istraživača na multidisciplinarnom projektu "Devedesete" Arhiva Srba u Hrvatskoj i Srpskog narodnog vijeća.

I. Geografski okvir

Našičko područje smješteno je na prijelazu iz središnjeg dijela Slavonije u istočnu Slavoniju te se reljefno dijeli u dva dijela: krndijsko-papučko prigorje i podravsku ravnicu. Nekadašnja našička općina prostire se na zapadu od Gazija i Feričanaca, gdje graniči s nekadašnjom općinom Orahovica, do istoka gdje se nalaze Topoline, Normanci i Poganovci i gdje graniči s nekadašnjim općinama Osijek i Valpovo. Na jugu granica prema požeškom kraju prolazi obodom planine Krndije južno od naselja Gornje Motičine, Gradca Našičkog, Londžice i Rozmajerovca, a prema đakovačkom kraju južno od Razbojišta i Budimaca. Na sjeveru granica prema miholjačkom i valpovačkom području prolazi kroz šume sjeverno od sela Bokšić Lug, Ribnjak i Lipine. Našički kraj danas obuhvaća Grad Našice te općine Podgorač, Feričanci, Donja Motičina, Đurđenovac i Koška.²

II. Povijesne okolnosti naseljavanja Srba u okolici Našica

Na području Našica i okolice Srbi obitavaju već od vremena Osmanlija. Jedno od najstarijih pravoslavnih naselja su Gazije, koje su, navodno, još u vrijeme Osmanlija imale pravoslavnu crkvu. Iz Gazija su se pravoslavni doseljenici iselili u periodu između 1683. i 1691., u vrijeme Velikog bečkog rata, ali su se ponovno vratili nakon 1692. godine. Na području sela postojala je drvena crkva koja je preostala i nakon povlačenja Osmanlija. Međutim, taj se hram zapalio u nekom nevremenu tijekom 18. stoljeća kada je u njega udario grom. Gažani su nakon toga odlazili na bogoslužje u manastir Orahovicu i započeli su nakon toga graditi novu crkvu. Godine 1754. završavaju hram Svete Trojice koji je bio sagrađen od drveta. Vidljivo je da je carica Marija Terezija relativno dugo otezala s davanjem dozvole za gradnju hrama, ali da je u konačnici, kada je ustanovljeno da je manastir u Orahovici udaljen čak dva sata hoda od Gazija, odobrena gradnja hrama u naselju. Parohiju je opsluživalo bratstvo manastira Orahovice.³ U selu Gornja Motičina pravoslavni su bili nastanjeni od početka osmanske vlasti. Koliko se čini, mjesto je opustjelo nakon odlaska Osmanlija, kada se u popisu iz 1702. godine ne spominju stanovnici u samom naselju.⁴ Čini se da su Srbi iz Bosne nastanjeni u Gornju Motičinu u periodu između 1708. i 1710. godine, a tada su se vratili na svoja kućišta i Srbi koji su prije bili nastanjeni u tome mjestu. U popisu stanovništva našičkog područja iz 1747. godine spominju se u Gornjoj Motičini ovi pravoslavni doseljenici: knez DMITAR Stepanović, Teodor Tomašević, Stefan

² *Popis stanovništva 1991. Popis stanovništva Hrvatske po naseljima* (Zagreb, 1992).

³ Dušan Kašić, *Srpska naselja i crkve u sjevernoj Hrvatskoj i Slavoniji* (Zagreb, 2004), 255-257.

⁴ Ive Mažuran, *Popis zapadne i srednje Slavonije 1698. i 1702. godine* (Osijek, 1966).

Josifović, Petak Ilinica, Mara Petakova, Pana baba Dmitrovića, baba Bosiljka Ilinica, Pavao Radivojević, Živko Radmanović, Janko Vuković i Mihailo Radonić.⁵ Šumeđe, koje se nalazi već na orahovičkom području, potpadalo je pod gazijsku parohiju, odnosno opsluživali su ga orahovački monasi. Novi doseljenici naselili su se u selo između 1708. i 1710., kao i Srbi u Gornjoj Motičini. I u selo Sušine pravoslavni su se naselili u periodu između 1708. i 1710. godine, a doseljenici su bili podrijetlom iz gornjeg Podrinja. Ugarska administracija zapisala je ime naselja Sušine kao Susniari, što je dokaz da je naselje postojalo krajem 17. stoljeća.⁶ Pretpostavlja se da je naselje Londžica nastanjeno pravoslavnima od vremena Osmanlija. Prema popisu iz 1702. godine u Londžici je bilo 14 kuća, čiji su domaćini bili: Đuro Bošnjak, Marko Marinović, Radovan Ninković, Ostoja Drpić, Mirko Vuković, Mihailo Buzadžić, Jaćim Lalić, Stojan Buzadžić, Jovica Heraković, Živko Budžić i Vukosav Živković. Prvu poznatu crkvu u Londžici posvetio je 1752. Sofronije Jovanović. Nova zidana crkva sv. Ilije građena je nakon 1778. godine, budući da se još u to vrijeme spominje drvena crkva u mjestu. I sela koja danas potpadaju pod Čaglin u istočnoj Požeštini, kao što su Sibokovac, Jurkovac, Ljeskovića i Stojčinovac, potpadala su pod parohiju Londžica. Parohiji su pripadala i sela našičkog kraja Sapna, Gradac Našički i Ceremošnjak.⁷ U Gradcu su pravoslavni nastanjeni od vremena Osmanlija, ali su se odselili u periodu Velikog bečkog rata. Vratili su se 1692. godine, a 1736. godine u naselju je bilo devet kuća.

U Budimcima su Srbi naseljeni od vremena Osmanlija, ali je selo opustjelo krajem 17. stoljeća. U naselju je u vrijeme Osmanlija živjelo šest pravoslavnih obitelji. Srbi iz Bosne ponovno su naselili Budimce nakon odlaska Osmanlija te je u naselju 1733. godine živjelo 30 obitelji. Njih devet su tada nosile prezime Bošnjak, a bila su zastupljena i baranjska prezimena Prekodravac i Kapelac. Godine 1766. postojao je već hram Vaznesenja Gospodnjega i selo je brojilo 69 srpskih kuća. Godine 1791. u selu je 88 kuća s 1136 duša, a 1900. godine 348 domova i 1981 žitelj. Nakon Prvog svjetskog rata u Budimce i Poganovački Petrovac doseljeno je 130 obitelji solunskih dobrovoljaca.⁸ Poganovci su postojali i u vrijeme Osmanlija, ali su pravoslavni selo napustili tijekom Velikog bečkog rata. Mjesto su naselili novi doseljenici iz Bosne i iz Baranje početkom 18. stoljeća. U selu Poganovci prvi drveni hram je podignut krajem 18. stoljeća, a današnja građevina datira iz 19. stoljeća.⁹

⁵ Kašić, *Srpska naselja i crkve*, 257-258.

⁶ Slavoljub Žukić, *Sušine. Tristo godina slavonskog sela (1690.-1990.)* (Zagreb, 2007).

⁷ Kašić, *Srpska naselja i crkve*, 243.

⁸ Kašić, *Srpska naselja i crkve*, 213-214.

⁹ O tome vidi u: Dragan Damjanović, „Pravoslavna crkva sv. Ilije u Poganovcima“, *Peristil* 57 (2014), 91-101.

Sjećanja kazivača na doseljavanje u Londžicu i okolici

U kolektivnom sjećanju pripadnici nacionalne zajednice osmišljavaju svoju prošlost, sadašnjost i budućnost. Što su događaji i procesi turbulentniji, to su promjene u kolektivnom sjećanju veće. Važna su individualna i obiteljska sjećanja, naracije i razgovori kojima mikro zajednica prenosi sadržaje značajne za povijest dotične nacije. Sjećanje i pamćenje slični su individualni i kolektivni psihološki procesi, među kojima također postoje razlike. Za sjećanje je važna socijalna interakcija i komunikacija s drugima, iz čega sjećanje proizlazi, da bi povezanost tih sjećanja činila pamćenje. Usmena povijest, ponovnim uspostavljanjem životnih sudbina pojedinaca, želi oživjeti ono što bi inače ostalo lišeno svakoga glasa. Usmena povijest prije svega bilježi iskaze malog čovjeka, iskaze koji govore o njegovoj svakodnevici i njegovom životu, ali ona uz pomoć toga svjedočenja bilježi svakodnevicu proživljene epohe, odnosno povijesnoga trenutka. Budući da ljudski život ima granice, svakodnevno nam u nepovrat odlaze brojne informacije koje nam potencijalni kazivači mogu dati. Dva rata koja su vođena sredinom i krajem dvadesetoga stoljeća uvelike su uništila i opustošila ono što je bilo čuvano stoljećima. Sjećanja koja smo prikupili tek su reminiscencije toga što je ostalo od nacionalnoga identiteta i običaja, a stupanj ruiniranosti srpske zajednice u našičkom kraju mnogo je veći nego što je to slučaj primjerice u istočnoj Slavoniji oko Vukovara, Dalja ili istočno od Vinkovaca te u Baranji, gdje usprkos ratnim događajima identitet nije toliko narušen masovnim prisilnim iseljavanjem i starenjem stanovništva, odnosno depopulacijom, koja je zahvatila ne samo srpsku nacionalnu manjinu, već i sve ostale nacije na našičkom području (Hrvate i Slovake).¹⁰

Sugovornici iz našičkog kraja s kojima su vođeni razgovori tijekom 2023. godine čuvaju tradiciju o doseljavanju koju baštine od svojih predaka. Prema kazivanju Nedjeljka Bogdanovića iz Londžice, Habsburška Monarhija je 1702. godine izvršila popisivanje stanovništva u Londžici u svrhu prikupljanja podataka o poreznim obveznicima. „Brojni su pravoslavci doselili u vrijeme

¹⁰ O usmenoj povijesti i kulturi sjećanja vidi i u: Paul Connerton, *Kako se društva sjećaju* (Zagreb, 2004); Maja Brkljačić, Sandra Prlenda (prir.), *Kultura pamćenja i historija* (Zagreb, 2006); Jan Assmann, *Kulturno pamćenje. Pismo, sjećanje i politički identitet u ranim visokim kulturama* (Zenica, 2005); Alaida Assmann, *Duga senka prošlosti. Kultura sećanja i politika povesti* (Beograd, 2011); Mirjana Cupek Hamill, „Arhivistika i usmena povijest”, *Arhivski vjesnik* 45 (2002), 219-226; Darko Dukovski, „Povijest mentaliteta, metoda oral history i teorija kaosa”, *Časopis za suvremenu povijest* 33/1 (2001), 155-162 i 199-200; Suzana Leček, „A mi smo kak su stari rekli: mladi u seljačkim obiteljima Prigorja i Hrvatskog zagorja između dva svjetska rata”, *Etnološka tribina* 29 (1999), 231-246; Suzana Leček, „Nisu dali gospodaru 'z ruk...': starost u prigorskim i zagorskim selima između dva svjetska rata”, *Etnološka tribina* 30 (2000), 25-47; Suzana Leček, „Usmena povijest – povijest ili etnologija? Mogućnosti suradnje povjesničara i etnologa”, *Časopis za suvremenu povijest* 33/1 (2001), 149-154; Suzana Leček, *Seljačka obitelj u sjeverozapadnoj Hrvatskoj* (Zagreb, 2003).

Osmanlija još u 17. stoljeću. 1736. godine bilo je u njoj 27 naseljenih kuća, a čak nailazimo i na točan popis tadašnjih kućedomačina. 1750. godine Londžica ima 9 katoličkih i 28 pravoslavnih kuća. Osmanlije su imali prazan prostor i naseljavali su Srbe iz Hercegovine, Crne Gore i okolice Dubrovnika. To znamo po slavama i po prezimenima. Jedna od slava u našem selu je Sveti Trifun, a prezimena Marković, Bošnjak, Popadić, Maksimović, Vukosavljević i Marinković govore o tome da su ovdašnji pravoslavci podrijetlom iz zaleđa Dubrovnika. Sredinom 20. stoljeća od spomenutih je pravoslavnih rodova u selu bilo oko 260 potomaka. Potkraj 19. stoljeća počinju se doseljavati katolici iz Like, a do sredine 20. stoljeća njihovih je potomaka bilo u oko 60 kuća.“ Ranka Lazarević iz Londžice kazuje kako su njezini Kotrljanovići stigli iz okolice Podgorice. »Kod nas i u Crnoj Gori ima takvih prezimena, pa zato znamo da smo podrijetlom od tamo.« I selo Gazije bilo je, kao što je već spomenuto, nastanjeno pravoslavnima od osmanskog perioda. Duško Poznić iz Gazija poznaje svoje podrijetlo i govori da su njegovi preci stigli iz Bosne u Gazije 1706. godine. »Moji su se doselili iz Bosne na prostor Gazija budući da je ovdje postojao stalni izvor. Ime je naselje dobilo prema turskoj riječi ‘gazija’ što znači junak.«

III. Okolnosti doseljavanja i sjećanja na doseljavanje solunskih dobrovoljaca i agrarnih doseljenika u područje oko Našica

Nakon Prvog svjetskog rata i uvođenja općeg prava glasa za punoljetne muškarce državljane Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, agrarno pitanje postaje dominantnom političkom temom. Regent Aleksandar Karađorđević nedugo nakon ujedinjenja daje obećanje o rješavanju seljačkog pitanja, motivirano socijalnim nemirima na selu, pa i u krajevima u kojima nisu postojala akutna pitanja agrarne prenapučenosti – u Slavoniji. Nova vlast agrarnu reformu provodi u cilju zadovoljavanja interesa skupina s malim zemljišnim posjedima i velikim obiteljima – agrarnim interesentima, ali i obećanja danog ratnim dobrovoljcima veteranima. Prednosti u dodjeljivanju zemlje i kolonizaciji imali su dobrovoljci u srpskoj i crnogorskoj vojsci koji su sudjelovali u ratovima od 1875. do 1918. godine. Agrarna reforma i kolonizacija u Slavoniji provodit će se na posjedima u vlasništvu mađarskog i austrijskog plemstva. Država će velike posjede većim dijelom očuvati određivanjem velikog agrarnog maksimuma, no mnogi će bivši vlasnici pod dojmom seljačkih nemira iz jeseni 1918. prodati svoje posjede i zauvijek se odseliti. S druge strane, mnogi će seljaci biti nezadovoljni promjenama u vlasničkim odnosima te će zaključivati kako je nova država u agrarnoj reformi favorizirala Srbe.¹¹

¹¹ Ivan Lajić i Mario Bara, *Ratovi, kolonizacije i nacionalna struktura Slavonije u dvadesetom stoljeću* (Zagreb, 2009), 65-67; Hrvoje Volner, *Od industrijalaca do kažnjenika. „Gutmann“ i „Našička“ u industrijalizaciji Slavonije* (Zagreb, 2019), 60.

Mehanički priliv stanovništva u našičkom kotaru razvidan je ako usporedimo popise stanovništva iz 1921. i 1931. godine. Broj Hrvata raste s 24.630 na 28.872 ili za 17 %, no broj Srba na kotaru raste značajnije, sa 7.034, koliko ih je bilo 1921., na 10.682, koliko ih je bilo 1931. godine, što predstavlja rast za 51,9 %. U relativnim udjelima situacija bila slijedeća: 1921. Hrvata 61 %, Srba 17 %, Mađara 8 %, Nijemaca 7 %, ostalih 7 %; 1931. Hrvata 56,8 %, Srba 21 %, Mađara 6,4 %, Nijemaca 7 %, ostalih 8,7 %. Osim na državnu inicijativu, kolonizacija na našičko područje tekla je i u privatnom angažmanu. Od 1918. do 1941. ovdje je provedeno 9 agrarnih, odnosno državnih kolonizacija i 21 privatna kolonizacija s ukupno 7.340 kolonista. Kolonizacija hrvatskog stanovništva bila je organizirana preko Hrvatske poljodjelske banke, koja je parcelaciju i preseljenje stanovništva na područje Podravske Slatine i Našica provodila između 1920. i 1923. godine. Naseljava se stanovništvo Hrvatskog zagorja, Podravine i Like. Na našičkom području, primjerice, Zagorci se naseljavaju u selo Granice. Privatna kolonizacija se nastavlja kroz čitavo međuratno razdoblje, posebice 1925., kada se donosi zakon o fakultativnom otkupu agrarnih površina koji je dozvoljavao veleposjednicima da slobodno prodaju dijelove svojeg posjeda. Izvori iz onog vremena govore o lošem iskustvu koje su doseljenici imali s radom državnih službenika i posrednika Hrvatske poljodjelske banke u provedbi kolonizacije i dodjeli zemlje. Državnu kolonizaciju, napokon, nisu pratile malverzacije prema interesima, dok je privatna kolonizacija bila podređena interesima banaka, administracije i veleposjednika. U našičkom kotaru se spominju visoke provizije koje posrednici zaračunavaju kolonistima, primjerice u selu Bokšić Lug, koje naseljavaju Zagorci.¹²

U okviru privatne kolonizacije nastala su neka sela brdskog dijela našičkog kraja relativno kasno. Takva je situacija bila sa selom Makloševac, koje je nastalo – prema kazivanju kazivača iz Ceremošnjaka – tek u prvoj polovici dvadesetog stoljeća, a u popisima se iskazuje od 1931. (iako se naselje spominje još u srednjem vijeku, ali nije imalo kontinuitet). Čini se da je današnje selo djelomično nastalo od Ceremošnjaka. Radilo se o agrarnoj koloniji. Slično je bilo i sa selom Crna Klada, koje je nastalo također u dvadesetom stoljeću, a koje je nestalo osamdesetih godina prošloga vijeka. Na isti je način nastalo i naselje Polubaše. Selo su naselili doseljenici iz Hrvatskog zagorja, iz mjesta Bednje te Gornjeg Jesenja, koji su se bavili poljoprivredom i proizvodnjom drvenog ugljena jer je ovaj kraj bogat šumama. Rozmajerovac se iskazuje kao dio naselja od 1910. godine pod imenom Londža, a od 1931.

¹² Jakov Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. godine* (Zagreb, 1987), 98-101, 112; Lajić i Bara, *Ratovi*, 64; Ana Vazdar, „Narodni front na području Slavonije u poratnim godinama“, *Zbornik HISB* 18 (1981), 80; *Plug: novine za zaštitu seljačkih interesa*, 1925., br. 6 i 8. Vidi i: Josip Vrbošić, „Kategorije i brojčano stanje kolonista u Slavoniji i Baranji između dva svjetska rata“, *Društvena istraživanja* 6 (1997), br. 2-3 (28-29), 314-317, 319.

kao Rozmajerovac. Granice su nekada bile pravoslavno selo, ali se nakon dolaska zagorskih obitelji dvadesetih godina prošloga stoljeća broj Srba značajno smanjio. Doseljenici su se naselili i u Sušine, Klokočevce, Lilu, Lipine, Ribnjak i Lađansku. U blizini Feričanaca nastalo je i naselje Beljevina, koju su osnovali Zagorci iz Pregrade, Klanjca i Novog Marofa, a Valenovac i Bokšić Lug su osnovali Ličani, koji su se naselili i u Đurđenovac, Klokočevce, Feričance, Martin, Ostrošince i Londžicu. Vučjak su osnovali Dalmatinci, koji su došli i u Feričance.

Državnom kolonizacijom na području Našica nastaju naseobine Rudolfovac, Ličani, Ličko Novo Selo, Gabrijelovac, Teodorovac, Brezik, Kravlje, Karlovac Feričanački, Milanovac, Vučkovac, Breštanovac i druga naselja. Na nizinskom području nekadašnje našičke općine nakon 1918. godine naseljena je solunskim dobrovoljcima nekadašnja pusta Bijela Loza s oko 200 kuća. U svibnju 1911. Valpovačko podgoračko vlastelinstvo zatražilo je da se naziv pustara Piljevo i Povabara preimenuje u Rudolfovac. Naziv Rudolfovac ostao je do 1931., a danas je naselje poznato pod imenom Bijela Loza. Radilo se o agrarnoj koloniji gdje su se naseljenici bavili zemljoradnjom i stočarstvom. Babjak (danas Branimirovac) je nastanjen sa 120 kuća, dok su Ličko Novo Selo, Teodorovac (ime je dobio po Teodoru Pejačeviću) i Kravlje (naselje koje je nestalo 1964.) nastanjeni s po 35 kuća, a Gabrilovac (ime je dobio po Gabrijeli, supruzi Ladislava Pejačevića) i Novi Brezik s po 20 kuća u periodu nakon Prvog svjetskog rata. Gabrilovac i Ličko Novo Selo su uz zemlju koju su dobili imali i 60 jutara pašnjaka. U Teodorovcu su se kolonisti bavili zemljoradnjom i stočarstvom, kao i u ostalim kolonijama.¹³ U Vučkovac¹⁴ (danas Normance) doseljenici su stigli kao u agrarnu koloniju, a slično je i s naseljem Ličani (danas Andrijevac).¹⁵

Kolonizacija solunskih dobrovoljaca u očima većinskog stanovništva doživljena je kao način mijenjanja etničkih karakteristika prostora u koji su se pridošlice naselile. Na nezadovoljstvo se nije trebalo dugo čekati: Hrvati izjavljuju da su zapostavljeni u kolonizaciji, da dobivaju manje kvalitetnu zemlju, a posebno kod siromašnih seljaka javlja se uglavnom negativan stav

¹³ Zdenka Šimončić-Bobetko, »Kolonizacija u Hrvatskoj 1919.-1941. godine«, *Povijesni prilozi* 9 (1990), 152.

¹⁴ Naselje Vučkovac je postojalo u 17. stoljeću, ali je nakon odlaska Osmanlija napušteno te je ponovno naseljeno nakon 1918. godine.

¹⁵ Ličani su kao selo postojali do početka 18. stoljeća, a potom su napušteni, da bi ponovno bili osnovani nakon 1918. godine. Slično je bilo s Babyakom, koji se spominje u 15. stoljeću, a na čijem je prostoru danas selo Branimirovac (Babjak). U nekim su selima na našičkom području živjeli folksdojčeri koji su nakon rata završili u logorima, a oni koji nisu umrli bili su protjerani iz Jugoslavije. U njihova su sela, primjerice Velimirovac, naseljeni Srbi iz Bosne. Uz Velimirovac, Nijemci su bili nastanjeni i u Breznici Našičkoj te u Bokšiću Lugu na našičkom području.

prema doseljenicima. S druge strane, politika je agrarnu reformu iskoristila kao oblik ucjene agrarnih interesenata i kolonista. Sitni seljaci i dobrovoljci dolaze u poziciju da im nije jasno hoće li biti u prilici vršiti, „jer vlasti puštaju seljake da zemlju uzoru i zasiju, a nakon toga je dodijele nekom drugom koji je na izborima glasao za radikale“. Kod dodjele zemlje agrarnim interesentima seljaci selâ Seona, Donja Motičina, Pribiševci i Velimirovac iznose optužbe da su seljaci iz Gornje Motičine bolje prošli u dodjeli zemlje i da su u miru ovršili svoje njive, dok su hrvatska sela kod parcelacije zemlje na pustari Novo Selo kraj Đurđenovca bila zakinuta u korist tvrtki Krndija d. d. i Našička d. d. Seljaci tada tvrde da su zakinuti jer su katolici, a oni drugi nisu jer su pravoslavci.¹⁶

Kolonisti će, možda i radi vlastite sigurnosti, formirati četnička udruženja koja su u određenim situacijama mogla djelovati kao milicije. U studenom 1924. u Našicama se trebala održati velika skupština Hrvatske seljačke stranke kojoj je trebalo prisustvovati čitavo vodstvo stranke. Vlasti pokušavaju spriječiti okupljanje uz pomoć žandara i doseljenih dobrovoljaca-kolonista, koji su bili naoružani i zauzeli prilaze gradu. Na skupu se ipak okupilo oko 1.500 sudionika (naselje Našice je tada imalo 2.500 stanovnika), a ondje je između ostalog rečeno i da si kolonisti iz Like izgrade kuće na kotačima, jer i tako neće ovdje dugo ostati. Privilegije dobrovoljaca su smetale kolonistima koji dolaze u privatnom angažmanu; oni su morali u cijelosti snositi troškove potrebnog inventara (oruđa, stoke, sjemena), ali i gradnje obiteljskih kuća, zbog čega su kupovali manje poljoprivredne površine i lošije konkurirali.¹⁷

Postoje još uvijek vrlo jasna sjećanja potomaka doseljenika na našičko područje o tome kako su doseljavanja izgledala i tko ih je predvodio. Na područje Babjaka, prema sjećanju Milana Bolte i Nedjeljka Radakovića, Srbi su se naselili tridesetih godina dvadesetog stoljeća. Prema njihovu kazivanju, prije doseljavanja Srba na to područje čitav je teren današnjeg Branimirovca (Babjaka) bio atar. Selo je osnovano 1932. godine i preci današnjih mještana zemljište su kupovali. Radakovići su doselili iz Bosanske Bojne kod Velike Kladuše i bili su prvi na salašu. Kada je naselje osnovano bilo je u selu 570 stanovnika. Najveći broj doseljenika bio je iz Like (ponajviše iz Štikade, Bruvna, Velike Popine i Kijana), a potom iz Stabandže, Bosanske Bojne (Velika Kladuša), Dvora i Velikog Obljaja (Glina). Naziv Babjak navodno potječe iz

¹⁶ Hrvoje Volner, „Plug“ - novine za zaštitu seljačkih interesa“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu* 37 (2005), 240-242; Zdravko Dizdar, „Osnivanje i djelatnost četničkih udruženja na području grada i kotara Osijek u monarhističkoj Jugoslaviji (1918.-1941.) (drugi dio)“, *Scrinia Slavonica* 6 (2006), 349.

¹⁷ Hrvoje Volner, *Društveni i politički razvoj Našica i okolice od 1945. do 1956.*, doktorski rad, 14; Đuro Mikašek, *Našička spomenica žrtvama komunizma* (Našice, 2007), 18, 36. Vidi i: Ljubo Boban, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928.-1941.* (Zagreb, 1974), 21-25, 27; Ivan Jelić, *Komunistička partija Hrvatske 1937. - 1941.* (Zagreb, 1972), 23; Lajić i Bara, *Ratovi*, 71.

legende da se neka baba utopila u obližnjem jezeru. Kuće su mještani podizali zajedno, a u jednoj kući je znalo biti i po 15 do 20 osoba. Prema kazivanju Milana Bolte koji je još rođen 1938. godine u selu Kijani kod Gračaca, njegova je obitelj doselila 1940. godine iz Like. „Došli su mama, tata i baba s djecom, a ovdje se rodilo još četvero djece.“ Navodno su doseljenici prilikom dolaska na atar Babjaka trebali krčiti šume kako bi stvorili prostor za podizanje kuća.¹⁸

IV. Drugi svjetski rat i Srbi na području kotara Našice

Uspostavom Nezavisne države Hrvatske položaj kolonista i Srba starosjedilaca se drastično pogoršao te su se oni iz pozicije privilegiranosti našli u situaciji gubitka građanskih prava i pred prisilnim iseljavanjem u Srbiju. Protjerivanje Srba predstavljalo je značajan politički problem okupacijskim vlastima u Srbiji. Ondje je vojni zapovjednik Njemačke vojske 24. lipnja 1941. obaviješten o zvjerskim „mučenjima kojima su Srbi u Hrvatskoj izloženi i o metodama koje hrvatske ustaše primjenjuju da bi ih potpuno uništili“. U izvještaju se donosi svjedočanstvo Proke Pejnovića iz Martina (područje grada Našica) koji je iz skrovišta promatrao izivljavanje i konačno ubijanje pravoslavnog svećenika Đorđa Bogića od strane ustaša. Izmrcvareno tijelo svećenika je stajalo kao upozorenje do 18. lipnja 1941. privezano za drvo, a „tada su došli Cigani iz Našica i sahranili mrtvacu u selu Brezik“.¹⁹ Prvi masovni zločin koji se zbio na području našičkog kraja bio je onaj koji su ustaše počinili 12. lipnja 1941. u Ličkom Novom Selu, dobrovoljačkom naselju nedaleko od Našica. Toga su dana ustaše poubijali 10 mještana Ličkog Novog Sela, a već sutradan ubijeno je još šest mještana obližnjeg naselja Sušine. Počinitelji su bili isti. U Gabrilovcu su 16. lipnja ubijeni nastavnik Građanske škole u Našicama Predrag Mamuzić, učitelj iz Njogoševaca (Kravlje) Pero Kovačević i žandarmerijski podoficir Vukobratić iz Brezika. Spomenuti su izvedeni tijekom noći iz općinskog zatvora u Đurđenovcu i odvedeni na stratište. Mrtvace su 17. lipnja pokopali mještani Gabrilovca koji su i utvrdili njihov identitet. Nedugo potom, prisilno su iseljena i pojedina kolonistička sela solunskih dobrovoljaca i doseljenika iz perioda Kraljevine Jugoslavije u kotaru Našice, kao npr. selo Bijela Loza, odakle je iseljeno oko 50 obitelji, i selo Vučkovac (danas Normanci), odakle je protjerano između 25 i 30 obitelji. Interesan je podatak da ni kotarska vlast u Našicama ne zna kamo su prisilno iseljeni

¹⁸ Kasnija doseljavanja tijekom socijalizma bila su u brdska naselja našičkog kraja. Tako su se u Gazije sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća doselili Srbi iz Kotor Varoši i Travnika. Slično je bilo i na susjednom požeškom području, gdje su se u Sibokovac doselili Srbi iz Kotor Varoši, a bilo je identično i u ostalim naseljima čaglinskog kraja.

¹⁹ *Građa za historiju narodnooslobodilačkog pokreta u Slavoniji*, knjiga 1, ur. Zdravko Krnić i drugi (Slavonski Brod, 1962), 38-40.

stanovnici tih dvaju sela.²⁰ Iz okolice Našica prisilno su iseljena i kolonistička sela Ličko Novo Selo, gdje je bilo oko 50 kuća, Gabrilovac, Teodorovac i Brezik, svako s po 35 do 40 domova.²¹ Iz Gabrilovca su Srbi prisilno iseljeni 24. lipnja 1941. Radilo se pretežno o Srbima kolonistima, ali budući da je u selu bilo i starosjedilaca, i oni su iseljeni zajedno s kolonistima.²² Ponekad nije jasno po kojem su ključu vršena ta prva organizirana prisilna iseljavanja. Tako je iz mjesta Sušine u kotaru Našice prisilno iseljeno svega pet obitelji u selo Dazdarevo u kotaru Bijeljina, dakle ne izvan NDH. Ni iseljenicima iz Sušina nije bilo jasno zašto su baš oni iseljeni 24. lipnja i nisu sigurni jesu li iseljeni po volji državne vlasti ili samovoljom lokalnih ustaša.²³ Iz kotara Našice Srbi su organizirano iseljavani preko logora u Požegi i logora u Capragu. Tako je iz ovog kotara iz naselja Sušine, Granice, Rozmajerovac, Vučkovac, Lađanska, Rudolfovac, Ceremošnjak i drugih iseljeno 396 osoba.²⁴ Činjenica je da jedino mještani Ordanje i Babjaka, također solunski dobrovoljci, nisu prisilno iseljeni u ljeto 1941., a kasnije je vidljivo da su prevedeni u ožujku 1942. na rimokatoličku vjeroispovijest.²⁵ Oni koji su iseljeni, poput obitelji supruge Nade Ivanišević, proveli su četiri godine u Srbiji. »Bili su otišli do Velimirov-

²⁰ Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), Državno ravnateljstvo za ponovu, Srpski odsjek, kutija 443, 820/41.

²¹ Arhiv Srbije (dalje AS), Komesarijat za izbeglice i preseljenike, G2, F 17, br. 183/1943, kotar Našice (Izjava Budimira Klačnje).

²² Vidi iskaz Ljubice Stjepanović iz sela Gabrilovca, AS, Komesarijat za izbeglice i preseljenike, G2, F 17, br. 117/1942, kotar Našice.

²³ HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, Srpski odsjek, kutija 441, 303/41. Iseljeni Srbi uspjeli su dobiti propusnice za povratak kućama. Međutim, kada su se vratili u Đurdenovac, ustaše su ih smjestili u Sokolanu i otpremili ih u logor u Caprag, odakle su iseljeni u Srbiju (Žukić, *Sušine*, 132).

²⁴ Od toga je jedan pravoslavni svećenik iseljen 1. kolovoza, 109 srpskih civila preko logora u Capragu 10. kolovoza, a ostali preko logora u Požegi (Državno ravnateljstvo za ponovu, kutija 1841, Popisi pristiglih u logor Caprag). Vidljivo je da su 20. i 21. kolovoza 1941. u logor Požega dopremljeni brojni Srbi iz kotara Našice: 20. kolovoza 9 iz mjesta Sušine (HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, Srpski odsjek, kutija 465, 8222/41), a 21. kolovoza 237 iz kotara Našice (HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, Srpski odsjek, kutija 465, 8313/41). Dana 22. kolovoza dopremljene su 704 osobe iz sela Poganovci, a 23. kolovoza još 17 osoba iz Rozmajerovca i Sušina (HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, Srpski odsjek, kutija 468, 9007/41). Vidljivo je da su krajem kolovoza Srbi iz Rozmajerovca, Granica i Sušina transportirani u Srbiju, dok stanovnici sela Poganovci nisu iseljeni (HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, Srpski odsjek, kutija 470, 9678/41). Dana 6. kolovoza iseljen je jedan, 12. kolovoza osam, 15. kolovoza deset, 18. kolovoza dva, 24. kolovoza 214, 7. rujna sedam, 15. rujna sedam i 28. rujna 37 (HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, kutija 1848, Popis iseljenih Srba iz logora Požega u Srbiju). O tome vidi i u: Filip Škiljan, *Organizirana prisilna iseljavanja Srba iz NDH* (Zagreb, 2014), 199-200.

²⁵ O tome vidi: Milan Radanović, „Prisilna asimilacija, internacije i masakri. Položaj pokatoličenih Srba u Velikoj župi Baranja 1941.-1942.“, u: *Pokatoličavanje Srba u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Zbornik radova* (Zagreb, 2019), 295.

ca, a potom vlakom do Vinkovaca gdje su bili ukrcani na drugi vlak za Srbiju. Radili su kao peglači, kuhari i ekonomi u Sanatorijumu na Avali.« Župnik iz Đurđenovca piše dopis Nadbiskupskom duhovnom stolu 17. lipnja 1941., u vrijeme kada je s područja te župe u Srbiju prisilno iseljeno više stotina ljudi. »Na teritoriju ove župe ima mnogo pravoslavaca, starosjedioca, naseljenika i radnika ovdje u koloniji. Budući da je svim pravoslavcima otkazan posao, a kolonistima, naseljenicima se prijeti s preseljenjem u Srbiju, sada traže izlaz jedino tako, da svi prijeđu na katoličku vjeru. Svi upravo strepe i dršću, jer se hvataju četnici i ubijaju, i upravo među njima vlada neka strava i žalost. Tako ovih dana dolaze u župni ured u povorkama izjavljujući da svi prijeđu na kat. vjeru. Kako pak ima i nevrijednih, mnogi naši ne odobravaju, da ih primimo. Kad bi ih primili, moglo bi ih biti oko 500-600 duša. Opet je težak posao radi pouke, a oni bi htjeli sve urediti čim prije.« Nadbiskupski duhovni stol je đurđenovačkom župniku odgovorio naglašavajući da je važno da prijelaz bude „iskren“ i da prijelaznici moraju biti dobro „poučeni katoličkim istinama“.²⁶

Sredinom srpnja 1941. zatražena je dozvola za prvi masovni prijelaz s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest na našičkom području. Dozvolu je potpisao nadbiskup Štepinac 12. kolovoza 1941. za 1.398 ljudi. Ondje je tada prešlo nekoliko sela: Bare, Kutovi, Predrejevo, Granice, Rozmajerovac, Gradac, Gornja Motičina, Ceremošnjak i Obradovci.²⁷ U srpnju 1941. dolazi do hapšenja stanovnika sela Poganovci. Navodno su Poganovčani odbili da prijeđu na rimokatoličku vjeroispovijest, pa su stoga bili internirani u logor u Bjelovaru, a 22. kolovoza 1941. prebačeni su u logor u Požegu. Čini se da je broj interniranih Poganovčana iznosio 704, a ostali su u logoru sve dok nisu pristali prijeći na rimokatoličku vjeroispovijest. Činjenica je da ih nje-mačke vlasti više nisu željele primiti u Srbiju, pa su pušteni svojim kućama u studenom 1941.²⁸ Mještani Poganovaca su prešli na katoličku vjeru ubrzo nakon povratka iz internacije, 23. studenog 1941., a toga je dana pokatoličeno 680 mještana. Jedan od najranijih primjera vjerskih prijelaza čitavih sela bio je prijelaz sela Budimci. O tome događaju svjedoči i dokument iz Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja, Odjel bogoštovlja, iz kojeg je vidljivo da je Đakovačka i Srijemska biskupija 23. srpnja 1941. podnijela molbu da na rimokatoličku vjeroispovijest prevede pravoslavno stanovništvo navedenih dvaju sela, 1692 osobe. Radoslav Glavaš iz Odjela bogoštovlja odobrio je ovaj prijelaz, uz ogradu da mogu prijeći samo oni kojima je to odobrila kotarska oblast u Našicama. U nastavku dokumenta nalazio se popis na 17 araka svih onih koji su željeli prijeći, a koji, nažalost, nije sačuvan. Da su spomenuti pra-

²⁶ Nadbiskupijski arhiv Zagreb (dalje NAZ), Nadbiskupski duhovni stol, 6909/1941.

²⁷ Filip Škiljan, »Vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest na području Vašćanskog arhiđakonata«, *Scrinia slavonica* 17 (2017), 242.

²⁸ Škiljan, *Organizirana prisilna iseljavanja Srba*, 199-200, 217-220.

voslavni vjernici prešli na rimokatoličku vjeroispovijest, svjedoči i članak iz *Katoličkog lista*, a vidljivo je i da je biskup Akšamović tražio da se osnuje nova župa za nove rimokatoličke vjernike u Budimcima i Poganovcima.²⁹ Prijelaz je obavljen za Budimce 14. rujna 1941, a okolnosti prijelaza Srba u Budimcima (i Poganovcima) bile su vrlo specifične, kao što je vidljivo iz iskaza Nikole Mrvića i Milana Štule iz Budimaca Komesarijatu za izbeglice i preseljenike u Beogradu 1942.:

»U mesecima junu i julu 1941. godine dolazio je više puta u Budimce fratar iz Našica Sidonije i zahtevao od nas Srba da pređemo na rimokatoličku veru, preteći nam se, da će svi oni, koji ne pređu biti proterani u logore, a sva njihova imovina zaplenjena. Naprotiv obećavao je onima, koji se pokrste, da će uživati ista prava kao i Hrvati. Srbi su mu obećali, da će preći na rimokatoličku veru, ali su ga molili, da ih pričeka do konca rata. On nije o tome hteo niti čuti, već je zahtevao, da svi imamo odmah preći na rimokatoličku veru. Srbi su se tome pokorili i prešli su na rimokatoličku veru. (...) Nakon što su Srbi iz Budimaca njegovom nasilju popustili i prešli na rimokatoličku veru, prisilio je Srbe da svi potpišu molbu, da se srpsko-pravoslavna crkva u Budimcima pretvori u rimokatoličku. Srbi su tu molbu morali potpisati i tada su došli ustaše i prepravili pravoslavnu crkvu u rimokatoličku. Posle toga došao je u Budimce - čisto srpsko selo - rimokatolički župnik, koji se zove Stanko, a prezimena mu ne znamo, već znamo, da je rodom iz Nove Gradiške i znamo da ima brata ustaškog kapetana. On nagoni Srbe da moraju slaviti rimokatoličke svece i redovito ići u crkvu, preteći im se logorima. Pre svakoga rimokatoličkog sveca mora opština dobošem javno po selima proglasiti, da je rimokatolički svetac, da se ne smije raditi i da svi imadu doći na rimokatoličku misu. (...) Srbi sela Poganovaca nisu odmah hteli preći na rimokatoličku veru, pa ih je onaj fratar Sidonije u mesecu julu 1941. godine dao otpremiti u logor u Slavonsku Požegu. U logoru su svi ovi Srbi iz Poganovaca bili preko dva meseca i to sve dok nisu potpisali na molbama da dobrovoljno žele preći na rimokatoličku veru. Onda su ih tek pustili iz logora.«³⁰

Kao što navodi Milan Radanović u svojem radu o pokatoličavanju Srba u Velikoj župi Baranja, »Antun Akšamović, biskup đakovački i srijemski, u pismu Predsjedništvu Vlade NDH, povodom pokatoličavanja mještana Budimaca, navodi:

²⁹ O svemu ovome vidi i u: Filip Škiljan, »Vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest u Đakovačkoj i srijemskoj biskupiji 1941. i 1942. godine«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 52/2 (2020), 162-164.

³⁰ Arhiv Srbije (dalje: AS), Komesarijat za izbeglice i preseljenike, G2, fasc. 17, 16791/1942. O tome vidi i u: Škiljan, *Organizirana prisilna iseljavanja Srba*, 157, 199-200, 217.

‘Masovni prelaz cijeloga sela Budimci, u kojem stanuju žitelji grčko-istočne vjere, a koji su prešli svi osim nekoliko isključenih fanatika Srba na katoličku vjeru, obavljen je na vrlo svečani način. Veliki Župan Velike Župe Baranja g. dr Stjepan Hefer velike napore ulaže da stanovništvo grčko-istočne vjere u Velikoj Župi Baranja odgojnim sredstvima bude duhovno zbliženo Hrvatima katolicima. Stoga budno pazi na izdavanje svjedodžba čestitosti pojedinim obiteljima svakoga sela. Tako je bilo i u slučaju vjerozakonskoga prelaza u Budimcima. G. Veliki Župan za svoj rad primio je instrukcije u Predsjedništvu Hrvatske Vlade i prema dobivenim instrukcijama je u svemu izvolio uredovati. Potpisani Biskup đakovački je prije vjerozakonskog prelaza u Budimcima posjetio g. Velikog Župana i o svemu smo se sporazumjeli glede crkvene svečanosti prigodom zajedničkoga vjerozakonskoga prelaza sela Budimci. Pri toj svečanosti upriličene su i nacionalne hrvatske manifestacije. Klikalo se kako od prelaznika u Budimcima tako i od velikoga broja Hrvata katolika iz okolnih sela, koji su onamo došli na svečanost. Tako se može reći da je ova svečanost bila katolička i hrvatska. Svi su govornici naglasili da se Budimci vraćaju u sv. Katoličku crkvu koju priznaju vjerskom zajednicom svojih otaca. Dakle, da su nekad prisilno iz Kat. Crkve izašli i sada se vraćaju. Pošto je Kat. Crkva vjerska zajednica svih Hrvata kroz vjekove bila, ovim Budimčani javno manifestiraju svoju hrvatsku pripadnost. To treba da i svakolika javnost među stanovništvom grčko-istočne vjere znade i da slijedi ovaj čestiti primjer Budimaca (...) Odmah iza toga posjetio me je iz Zagreba ugledan gospodin pri Predsjedništvu Vlade (...) Dobivši sugestije od ovoga gospodina ja sam sproveo i svečanu promičbu u drugim selima, gdje žive žitelji grčko-istočne vjere, da se dobrovoljno prijave za vjerozakonski prelaz u Kat. Crkvu. Mogu reći da je akcija uspjela.’ Veliki župan Hefer je 18. studenog 1941. predvodio “izaslanstvo prelaznika s grčko-istočne vjere iz Velike župe Baranja” na audijenciji kod Ante Pavelića. U ime “izaslanstva” Paveliću se obratio seljak Mladen Radojčić iz Budimaca koji je, između ostalog, rekao: ‘Poglavniče! Ovaj svečani čin, ovi prelazi na rimokatoličku vjeru, nisu došli ni pod čijim pritiskom, ni pod čijim prijetnjama, ni pod čijim nagovaranjem, niti su posljedica novih prilika.’³¹

Mještani Ceremošnjaka su u ljeto 1941. odbili prijedlog fra Sidonija Šolca da prijeđu na rimokatoličku vjeru. Zbog toga su ustaše upali u selo 19. kolovoza 1941. kako bi izvršili represiju nad mještanima koji su odbijali promijeniti vjeru. Tom prilikom ubijena su dvojica muškaraca, a 18 seljana je uhapšeno i internirano u logor u Požegi. Nakon što su pristali promijeniti vjeru, dio interniranih mještana pušten je iz logora, a mještani sela Cere-

³¹ Radanović, „Prisilna asimilacija“, 265-266.

mošnjak kolektivno su prešli na rimokatoličku vjeroispovijest 5. listopada 1941.³² Događaju vjerskog prijelaza u Ceremošnjaku prisustvovali su grof Petar Pejačević i veliki župan Stjepan Hefer. Ipak, trojica kod vjerske službe bježe te, prema izvještaju ustaškog stana u Našicama, „psuju svećenika Šolca, Crkvu i Pavelića i uzvikuju Živio Kralj!”³³ Petnaestog ožujka 1942. prekršteno je 598 mještana sela Babjak, smještenog između Budimaca i Koške. Isti izvor navodi da je nepoznatog datuma pokatoličeno 115 stanovnika dobrovoljačkog naselja Ordanja, smještenog nedaleko od Babjaka.³⁴ Tek u ožujku 1942. prelaze mještani sela Ostrošinci, nedaleko od Podgorača, zajedno s mještanima Albertinovca, njih 251 prema poimeničnom popisu, a podgorački župnik kao razlog njihova skupnog prijelaza navodi: »jer su žitelji navedeni u dobrim odnosima sa Hrvatima-katolicima«.³⁵

Prema zapisima Franjevačkog samostana u Našicama, početkom 1943. sela Rozmajerovac, Granice, Ceremošnjak, Makloševac, Londžica, Gradac, Gornja Motičina, Lađanska i Kravlje ne traže svećenika za posvetu kuća o Božiću, niti šalju kola za svećenike da bi držali mise.³⁶ Ovo je po sebi značilo da su spomenuta sela manje-više privržena antifašističkom pokretu koji je na području slavonskog gorja Krndije i Papuka bio organiziran od strane komunista i domaćih Srba. Ovdje treba posebno istaknuti Đuru Vukadonovića-

³² Đuro Mikašek, *Našička spomenica 1941.–1945.* (Našice, 1997), 84-85. Mještane Ceremošnjaka preveo je na rimokatoličku vjeroispovijest Sidonije Šolc. Prema pisanju Milana Radanovića, „Scholza su ubili partizani 24. svibnja 1942, kada je putovao zaprežnim kolima iz Sapne, gdje je služio misu pokatoličenim mještanima, prema Velikoj Londžici, gdje je namjeravao isto učiniti. Na putu su ga dočekali komunisti i prije nego što se mogao mašiti za samokres ispod mantije, skinuli [su ga] s kola i odveli u šumu. Njegovoj sahrani u Virovitici prisustvovali su pojedini visoki ustaški predstavnici iz Osijeka, Našica i Virovitice. Taj događaj je u zvaničnom glasilu Velike župe Baranja prikazan kao ‘sahrana ustaškog borca’. Istog dana kada je Scholz ubijen, ustaše su upali u Sapnu, ubili dvojicu srpskih muškaraca i zapalili oko 20 kuća. ‘Ostalo žiteljstvo spasilo se je bjegstvom u šume i ne smije se vratiti u selo’, svjedočio je desetak dana nakon tog događaja Luka Milinković iz sela Tominovca. Veliki župan Velike župe Livac-Zapolje Stjepan Uroić tri dana nakon ubistva patera Scholza, u pismu poglavniku Paveliću, potvrdio je ubistvo dvojice mještana Sapne, pri čemu je istakao da su stanovnici tog sela bili mirni i lojalni: ‘I ovi su ljudi svi prešli na katoličku vjeru, radili su svoje poslove. Prema svim izvješćima koje sam mogao dobiti, bili su podpuno lojalni. Unatoč toga, ulovljeno je i u tim selima, prema vjestima koje sam dobio brzo i glasno od ustaškog logora iz Požege, 40-60 ljudi, te su odvedeni u Lipik.’ Internirani Srbi bili su stanovnici Sapne i Londžice.“ Radanović, „Prisilna asimilacija“, 279. Na temelju sekundarnih izvora znamo da su Srbi iz Gradca i Londžice prešli na rimokatoličku vjeru već u drugoj polovini rujna 1941, nedugo nakon Budimčana (Radanović, „Prisilna asimilacija“, 311).

³³ Volner, *Društveni i politički razvoj Našica*, 22.

³⁴ Radanović, „Prisilna asimilacija“, 295.

³⁵ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 3508/1942 i 3524/1942. Vidi o tome i u: Škiljan, »Vjerski prijelazi na području Vašćanskog arhiđakonata«, 242.

³⁶ *Kronika Franjevačkog samostana Sv. Antuna Padovanskog u Našicama* (rukopis), 313.

Vuka³⁷ koji će biti prvi komandant Papučko-krndijske grupe, kasnije odreda (krajem 1941. odred je brojao 120 boraca). Kao prvi organ vlasti na oslobođenom teritoriju, 15. svibnja 1943. u Duzluku je bio osnovan Kotarski narodnooslobodilački odbor Našice. Prvi narodnooslobodilački odbori na širem području Našica bili su organizirani uglavnom u starosjedilačkim srpskim selima: Kokočak, Duzluk, Gornja Pištana, Gazije, Gradac, Ostrošinci, Budimci i Poganovci, no njihova trajnost je često bila privremena. Na oslobođenom teritoriju bilo je potrebno osigurati sigurnost obiteljima čiji su članovi bili u neprijateljskim vojnim formacijama jer su česte pojave osvete. Čitave obitelji se optužuju da pripadaju petoj koloni, da špijuniraju i surađuju s neprijateljima. Osvetama su pridonosili osvetnički pohodi neprijateljskih snaga koje pogoršavaju položaj hrvatskih obitelji na oslobođenom teritoriju i oni se moraju priključiti partizanima. Rad tijela narodnooslobodilačkog pokreta na području sela Poganovci i Budimci potpuno zamire krajem 1943.; ondje su Nijemci odveli 315 ljudi u logore, dok ih je 40 streljano zbog suradnje s partizanima. Ovo vodi pojavama četničkih parola u općini Budimci jer je „narod stradao zbog podrške koju su pružili komunistima“. Sigurnosti za stanovnike nizinskog dijela našičkog područja nije bilo, ovdje su i Srbi i Hrvati bili zaplašeni uslijed „stalnih krstarenja neprijatelja koji upadaju u sela i pljačkaju“. Srpska sela u slavonskoj Podravini koja su stoljećima bila homogena, zbog dobre cestovne povezanosti i prijetnje odmazdama nisu smjela podržati partizanski pokret. U općini Slavonske Bare, primjerice, ustaške vlasti su tolerirale postojanje domaćih četnika već od kraja 1941. godine. Izvještaji s početka 1944. na brdskom području šireg našičkog kraja govore o uspjehu narodnooslobodilačkih vlasti, da je mržnja i nepovjerenje Srba prema Hrvatima zanemariva i da uglavnom postoji bratstvo.³⁸ Prema popisima žrtava vidljivo je da je na području našičkog kraja civilnih žrtava i stradalih boraca

³⁷ Đuro Vukadinović-Vuk (1901-?) rodom iz sela Gradac (općina Našice Vanjske), u međuratnom razdoblju je bio žandar spomenute općine, simpatizer je Samostalne demokratske stranke, tijesno surađuje i s predstavnicima Hrvatske seljačke stranke tijekom šestosiječanjske diktature. Član Komunističke partije Jugoslavije postaje 1939., nakon Travanjskog rata pritvoren je u Sokolski dom u Osijeku, odakle je pušten zalaganjem žandara Nevena Olivarija, a u partizane odlazi 15. srpnja 1941. godine. Osim kao vojni zapovjednik na oslobođenom teritoriju će biti uključen u rad različitih narodnooslobodilačkih tijela, po oslobođenju je na funkciji tajnika kotarskog odbora Narodne fronte, predsjednik je Kotarskog Narodnog odbora Našice, član Skupštine FNRJ.

³⁸ Volner, *Društveni i politički razvoj Našica*, 23; DAOS 310, Kotarski komitet KPH Našice, kutija 1, 702/47 10. 12. 1947. CK KPH kadrovskom odjeljenju; Đuro Vukadinović „Razvoj i rad Komunističke partije Jugoslavije na području kotara Našice i njene akcije u 1941. godini“, u: *Našice jučer i danas* (Slavonska Požega 1961), 41-43; Nada Lazić, „Teror okupatora i kvislinga u Slavoniji“, u: *Slavonija u narodnooslobodilačkoj borbi*, ur. Martin Kaminski (Slavonski Brod, 1967), 194; HDA, Oblasni komitet KPH Slavonija, KP-109/114, siječanj 1944. br. 10/1944., KP-108/88, Izvještaj za Slavoniju prosinac 1943., Rajon Našice, Valpovo; *Putovi revolucije 1-2*, ur. Franjo Tuđman (Zagreb, 1963), 112.

NOR-a 1062, i to 264 u gradu Našicama, 47 u općini Donja Motičina, 188 u općini Đurđenovac i 563 žrtava u općini Podgorač, što govori o težini stradanja ovog područja u Drugom svjetskom ratu.³⁹

V. Svakodnevica tijekom druge polovice dvadesetog stoljeća u selima našičkog kraja

Nakon oslobođenja Našica i okolice od okupatorskih snaga koje se dogodilo 17. travnja 1945. glavnu riječ u kreiranju političkih i društvenih odnosa imat će Komunistička partija Jugoslavije/Hrvatske. Politički sustav koji partija uspostavlja ima će karakteristike totalitarnog, a fasadu su sačinjavale mase građana, seljaka i radnika koji se okupljaju u Narodnu frontu – masovnu organizaciju koja služi kao prostor javnosti kroz koju se formalno iznose zahtjevi političkog tijela. Uspostavljena je neposredna demokracija u kojoj se kroz Narodnu frontu izvikuju partijski nalozi. Temeljni problem uspostave ovakvog režima je masovnost; podrška masa daje legitimitet odlukama ovakvog sustava i bez masovne podrške partijske mjere se oslanjaju na puko nasilje. Građani i seljaci nisu oduševljeni pristupanju masovnim organizacijama, a slična je situacija i s omladinom, kojoj roditelji brane suradnju s novim vlastima za koju smatraju da neće biti dugog vijeka i „pitaju se kuda ćemo dospjeti s ovakvima koji nas vode“. Kod Hrvata u Našicama se stvorio dojam da su prevladali Srbi i da su oni na glavnim položajima. Slična je situacija bila i u srpskim selima; ona su tijekom rata bila najviše pljačkana, a kućama su se vraćale i srpske obitelji iseljene 1941. kod kojih je bio izražen četnički stav. Otpor srpske populacije proizlazio je iz osjećaja bezakonja, jer su u kotaru još uvijek na slobodi bile osobe koje se moglo povezati s ustaškim terorom. Nove vlasti nisu znale kako postupati s takvim pojedincima. Bilo je prijedloga da ih se uputi u radne bataljune jer je bilo jasno da promjena vlasti nije nimalo utjecala da se njihov šovinistički stav promjeni. Vjerovalo se i da su isti bili veza s ostacima ustaških postrojbi koje su se skrivale po šumama kotara, no isto tako iznose se mišljenja da se ne smije „čitavu zemlju pretvoriti u logore“. U općini Čačinci svećenici su plašili seljane da će vlasti zatvoriti crkve, a da će svećenici morati prijeći na pravoslavlje (?!). U općini Bare dolazi do protesta zbog hapšenja Dušana Žižića, koji se zajedno sa svojim vojnicima povlačio prema Njemačkoj. Mještani su se pobunili jer su ovo hapšenje shvatili kao otvoreno stajanje novih vlasti na stranu Hrvata. U općini Budimci velikosrpska agitacija potjecala je, prema navodima kotarskog komiteta, iz redova bogatih seljaka. U selima koja su najviše nastradala tijekom rata siromašni građani posuđuju novce od bogatih seljaka, što je davalo negativnu sli-

³⁹ Dražen Živić, „Demografski gubitci tijekom II. svjetskog rata i poraća u našičkom kraju“, *Našički zbornik* 7 (2002), 75.

ku o novoj vlasti kao provizornoj, jer nije u stanju ostvariti ciljeve nametnute u obnovi. U selu Feričancima otvoreno su popularizirani podvizi banditskih skupina po šumama; poistovjećuju ih s partizanskim gerilskim borbama.⁴⁰

Provedbe agrarne reforme od rujna 1945. i kolonizacije u ožujku 1946. imale su pozitivan učinak, posebice na siromašne seljake koji su dobili nešto zemlje, no bilo je i nezadovoljnih: sela Razbojište, Makloševac i Ceremošnjak smatraju da su zakinuta kao agrarni interesenti. Dio srpskih seljaka je dobio do 5 jutara zemlje agrarnom reformom, dok su Zagorci „koji su tijekom rata bili pasivni dobili 8 jutara kao kolonisti“. Ovakve razlike u podjeli zemlje proizlazile su iz raspršenog zemljišnog fonda, a ne iz favoriziranja određene etničke zajednice. Praksa je bila takva da se pojedincima dodjeljuje zemlja u okolici njihovog mjesta prebivališta; cilj je bio agrarnom reformom dobiti poljoprivrednog proizvođača, a ne poticati nacionalne suprotnosti. No, i uz ovakva nastojanja, pojedinci su se bunili jer su dobili zemlju daleko od ceste, što se objašnjavalo nacionalnošću. U Budimcima, Poganovcima i Bijeloj Lozi bogati seljaci predstavljaju glavnu prepreku uključivanju siromašnih seljaka u Narodnu frontu; kao i kod Hrvata, seljaci govore da će ponovno biti rata. U rujnu 1946. zbog šovinističkih izjava dolazi i do prvih hapšenja, no po svedu sudeći samo u Budimcima, zbog pjevanja četničkih pjesama i uzvikivanja kralju Petru II.⁴¹

Stvarnu vlast u kotaru imala je Komunistička partija, točnije kotarski komitet KPH Našice. Ovdje su se nalazile najodgovornije osobe za preraspodjelu sredstava, zapošljavanja, planove otkupa i prikupljanja poreza na području kotarskog narodnog odbora. Nacionalni sastav našičkog kotarskog komiteta nakon oslobođenja reflektirao je tadašnje stanje partijskih organizacija u Slavoniji. U čitavoj Slavoniji početkom 1945. bilo je 3.074 članova partije, od kojih 65,7 % Srba, 29,4 % Hrvata i 5,8 % ostalih nacionalnosti. Ovakva nacionalna struktura proizlazila je iz nacionalne strukture partizanskih boraca u Slavoniji, gdje su partizanski prvoborci logično bili Srbi, pa su prioritet za primanje u partiju imali seljaci pretežito srpske nacionalnosti.⁴² Nacionalni

⁴⁰ Državni arhiv Osijek (dalje DAOS), Kotarski komitet KPH Našice, kut. 1, izvještaj KK KPH u Našicama od 25. 5. 1945; kut. 1, Kotarska konferencija KPH Našice 17. 7. 1945; kut. 17, Mjesni Komitet KPH Našice 25/1945, od 25. 6. 1945. Kotarskom komitetu KPH Našice; kut. 17, Mjesni Komitet KPH Našice VII/45, Okružnom komitetu KPH Osijek; Mjesni komitet KPH Našice, sastanak 15. 6. 1945.

⁴¹ DAOS, kut. 1, izvještaj KK KPH u Našicama od 25. 3. 1946; kut. 1, izvještaj KK KPH u Našicama od 28. 9. 1946.

⁴² Ivo Goldstein, *Hrvatska 1918.-2008.* (Zagreb, 2008), 409-420; Pero Nasakanda, „Razvoj i promjena klasne strukture KP Hrvatske u NOB-u i socijalističkoj revoluciji“, *Časopis za suvremenu povijest* 14/2 (1982), 95-103, 117-120; Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest* (Zagreb, 1999), 181, 204, 210, 246-248. Vidi i: Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. od zajedništva do razlaza* (Zagreb, 2006), 249-253.

sastav mjesnog partijskog komiteta u Našicama u lipnju 1945. bio je sljedeći: 87 članova, od kojih 21 Hrvat (24,14 %), 57 Srba (65,51 %) i 9 ostalih (10,34 %). Tek će nakon 1951. mjesni komiteti poprimiti približnu nacionalnu strukturu mjesta u kotaru Našice, iako se stanje popravlja već nakon 1946. godine. Zanimljivo je da će se u kotarskom komitetu KPH Našice stalno nalaziti jednak broj članova komiteta Srba i jednak broj članova komiteta Hrvata, dok će uvijek jedan član biti iz redova slovačke nacionalne manjine. Ovakva podjela moći nije proizlazila iz nacionalne strukture kotara, ali je odgovarala potrebi da se na najodgovornijim mjestima otvoreno govori o problemima šovinizma, koji su u kotaru Našice bili stalno prisutni. U mnogim mjesnim komitetima članovi partije nisu bili starosjedioci. Došljaci su imali većinu u mjesnim komitetima Đurđenovac i Našice, tada najvažnijim partijskim središtima. Krajem 1946. kotarskom komitetu je postavljeno pitanje o razlozima zatezanja pri primanju domaćih ljudi u partijske redove. Viši komiteti partije su ovakve pojave nazivali sektašenjem, koje je proizlazilo iz nepostojanja statuta (donešen je tek 1948.), a kasnije i arbitrarnog tumačenja partijskog statuta. Spomenute pojave uzrokovat će dodatne međunacionalne tenzije. U svibnju 1945. kotarski komitet je imao 8 članova, od kojih 2 Hrvata. U rujnu 1946. komitet je imao 9 članova (Hrvata i Srba po četiri i jedan Slovak). Krajem 1947. komitet je imao 15 članova (7 Hrvata, 7 Srba i 1 Slovak).⁴³

Razloge za šovinistička stajališta vidimo u nepotrebnom sukobu s bogatim seljacima, arbitrarnom zaračunavanju poreza, potkupljivosti činovnika kotara kod izmjere sjetvenih površina i prikupljanju poreza itd. Rasprave koje se 1952. vode na sastancima kotarskog komiteta informiraju nas i o načinu života stanovnika našičkog kotara. Jasno je da žitelji redovito posjećuju crkve, u Seoni čak i članovi partije idu u crkvu i svete vodu, u drugim mjestima članovi partije otvoreno slave Božić, krsne slave i crkvene svece, „kolju pečenke“ i sl. U Poganovcima se komentira kako je nadbiskup Štepinac pušten iz zatvora jer je Hrvat i kako Hrvati uvijek bolje prolaze. Koškom, pak, kruže komentari kako se kod rodbine tajnika kotara Joze Bošnjaka nije niti jednom plijenilo te kako seljaci pojačano krađu drva u šumama kod Koške, Budimaca i Poganovaca, a da kod krađa lugari ne kažnjavaju počinitelje. Govori se o šovinističkim ispadima u Našicama, o bandama u Đurđenovcu –

⁴³ DAOS, Kotarski komitet KPH Našice, kut. 24. Statistika 1945.-1948., omot I, II, IX, isto mjesečni izvještaji za 1947.; Isto, kut. 17. Mjesni NO Našice 1945.-1950., Mjesni biro Našice 1946.; isto kut. 26., omot Statistika, mjesečni izvještaji o br. Stanju članstva 1951., 1952., 1954., 1955.; HDA fond Povjereništvo CK KPH za osječku oblast, 1949., Zapisnik sa sjednice Povjereništva CK KPH za osječku oblast održane 11. lipnja 1949. Vidi: Nasakanđa, „Razvoj i promjena klasne strukture“, 118; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, 236-238.

bandi Škorića koja tuče Hrvate i bandi Perkovića koja tuče Srbe.⁴⁴ Nepoželjne pojave u partijskim redovima bile su religioznost (vjenčanje i krštenje djece, slavljenje slava, mjesnih svetaca, Božića itd.) i alkoholizam (čitave partijske organizacije koje se opijaju). Znakovito je da će šovinistička retorika postati pozadinom političke promidžbe pojedinaca koji su se kandidirali 1953. za Saveznu skupštinu i Sabor Narodne Republike Hrvatske. Bilo je parola: „Glasajte za Slavka, on će sve Srbe izrešetati“ i slično.⁴⁵

U sklopu različitih konferencija Saveza komunista kotara Našice 1955. ili, u kasnijim godinama, u sklopu Općinskog komiteta Saveza komunista Našice pitanje šovinizma će stalno biti prisutno. Iako se nije uvijek moglo raspravljati o primjerima šovinističkih ispada, bilo bi govora o utjecaju vjerskih zajednica, koje svojim djelovanjem delegitimiraju novi politički poredak i u čijim se redovima održao šovinistički sentiment – kako su to vidjeli članovi Saveza komunista. Govori se o ustaški nastrojenim svećenicima – kleru koji “ima zadatak da omladinu odgaja u duhu nacionalne netrpeljivosti među narodom”. Šovinizam se mogao povezivati i s pojavama korupcije u stvarima koje je ondašnje stanovništvo smatralo važnim: gradnja cesta, vodovod, kanalizacija, električna mreža, ali mnogo češće kod protekcija pri zapošljavanju. Što roditelji govore, najbolje prenose djeca: primjerice, nekoliko dječaka iz Donje Motičine koji 1963. nemarno pohađaju školu u svoju su obranu naveli da će i tako sve poslove dobiti seljani Gazija i Gornje Motičine, pa što da gube vrijeme u školi? Religioznost će biti jedan od razloga za isključivanje iz partijskih redova ako su partijci krstili djecu, slavili slavu, slavili Božić, pisali se kod popisa stanovništva kao vjernici, vjenčavali su se u crkvi i slično. Bilo je slučajeva da se članovi partije opravdavaju za religioznost svojih supružnika. Neimenovanom članu Saveza komunista iz Londžice predbacuje se da u kući drži razne religiozne slike i ikone, a njegove partijske kolege smatraju slabim opravdanjem „da se ne mogu stalno svađati oko toga i da je to volja žene a ne njegova“. Stav partije bio je „da svaki komunista može da djeluje na svoju ženu i da je odgaja u duhu organizacije S. K.“. Pitanje sprovođa uz pratnju svećenika također je predstavljalo izvjesne probleme. Trebaju li pokojnikovi partijski drugovi prisustvovati sprovodu? Recept je pronađen u savjetu koji je članovima dao Vladimir Bakarić – treba paziti je li pop koji prati pokojnika ustaški nastrojen, onda svakako ne ići na sprovod! „Ali ako je

⁴⁴ DAOS, Kotarski komitet KPH Našice, kut. 3. Zapisnik sastanka biroa Kotarskog komiteta 3. III. 1952.

⁴⁵ DAOS, Kotarski komitet KPH Našice, kut. 3, 388/1952, 2. septembra 1952. Oblasnom komitetu KPH Osijek; Volner, *Društveni i politički razvoj Našica*, 196-197.

to pozitivan svećenik, mi ćemo u tom slučaju otpratiti tog druga bez razlike na prisustvo popa.“⁴⁶

Pitanje ratnog staža i tko je gdje bio za vrijeme rata često će biti tema tijekom predizborne agitacije u srpskim selima. Ovo je vodilo situacijama gdje su se članovi partije dijelili u dva bloka koji u svojoj promidžbi zadiru u nacionalno opredjeljenje pojedinih kandidata. Pri izbornoj kampanji 1958. bilo je slučajeva da su glasači pojedine kandidate optuživali da su se na područje Našica doselili u kolonizaciji koja se provodila za vrijeme NDH, kao „Pavelićev kolonista“, ili da se, s druge strane, kandidati u srpskim selima, primjerice u Budimcima, biračima predstavljaju prvo svojim nacionalnim identitetom – da su Srbi, a onda se služe metodama koje su imali političari u Kraljevini Jugoslaviji – obećavaju da će seljani dobiti „put, svjetlo, vodu, itd.“. U izvještaju iz 1960. stoji kako stanovništvo našičkog područja više pažnje posvećuje vjerskim praznicima nego datumima vezanim „za neke naše historijske događaje“ (datume iz narodnooslobodilačkog rata). Česte su pojave da prilikom vjerskih praznika komunisti iz jednog sela posjećuju komuniste u drugom selu, „da se puca iz pištolja u znak veselja, stavljaju se u ulogu pipničara i toče piće, slikaju se pred crkvom itd. Tih slučajeva je bilo u Velimirovcu, Jelisavcu, Breziku, Gazijama, Breznici, D. Motičini i još nekim selima.“ Tradicionalističke navike u partijskim redovima objašnjavale su se dominantno poljoprivrednim društvom, koje je i 1963. smatrano nosiocem antisocijalističkih pojava i pronositeljem reakcionarnih ideja nacionalne netrpeljivosti. Ove pojave su se manifestirale i u ponašanju partijskih članova koji su bili mobilizirani iz redova klase sitnih privatnih posjednika. Ovome svemu treba pripisati i jaku evangeličku djelatnost katoličkih svećenika, koji za vrijeme posvećivanja kuća 1963., primjerice, provode ankete u kolonističkim selima o tome tko se vjenčao i krstio u crkvi, gdje je bio tijekom rata, čime se osoba danas bavi, koliko ima djece i idu li na crkveni vjeronauk. Za usporedbu, nije bilo pritužaba na rad pravoslavnih svećenika. Pravoslavnu crkvu su posjećivale uglavnom starije žene, dok se omladina crkvenim manifestacijama priključivala više zbog tradicije, a manje zbog vjerovanja. Iako je upravo tradicija mogla biti uzrokom mogućeg šovinizma, pretpostavljalo se da će se stvaranjem modernih kulturnih i zabavnih sadržaja, kao i angažiranjem prosvjete, mnoge negativne pojave suzbiti.⁴⁷

⁴⁶ DAOS, Općinski komitet Saveza komunista Našice, kut. 5. Izvještaj o radu Općinskog komiteta Saveza komunista u Našicama, podnesen na III konferenciji dana 27. 2. 1955; Isto, Izvještaj o radu Općinskog komiteta Saveza komunista u Našicama, podneseno ožujak 1956; Isto, Izvještaj o radu Općinskog komiteta i organizacije SKH na području općine Našice 1958-1959.

⁴⁷ DAOS, Općinski komitet Saveza komunista Našice, kut. 5. Zapisnik s proširenog plenuma Općinskog Komiteta Saveza Komunista Našice, 5. 3. 1958; Isto, Referat o nekim pitanjima metoda i sistema rada osnovnih organizacija SK, podnesen na sjednici OK SK 22. 11. 1960.

Bitne karakteristike suživota između Srba i Hrvata bit će nacionalizam, pa i šovinizam, pojave koje su se tek formalno nastojale iskorijeniti. Kod diskusija o privrednom razvoju našičkog kraja šovinizam se redovito javljao kao uzrok pojedinog zaostajanja, primjerice „u jednom selu se gradi, u drugom se ne gradi, pa se iz toga zaključuje – Srbi ili Hrvati mogu dobiti, a mi ne možemo“. Prilikom hvatanja određenog broja krivolovaca u Harkanovcima i kod zapljene arsenala oružja u Ličanima čuli su se komentari „Hrvati su naoružani, oni i dalje rade organizovano“, čime se asocijalo na događaje iz prošlosti. Nacionalna netrpeljivost koristila se i kao opravdanje za vlastiti nehat, pa tako s Milanom Tanackovićem 1962. nije potpisan ugovor o radnom odnosu jer je tijekom probnog rada u hotelu u Našicama potkradio poduzeće, varao goste, nekulturno se ophodio prema gostima, opijao i pucao po hotelu. U svoju obranu „na sva usta govori da su ga otpustili zato što je Srbin“. S druge strane, prilikom fuzije dvaju trgovačkih poduzeća na području općine Našice, Stevo Pavlović pred skupinom ljudi govori: „Ako se za sekretara postavi Dane, u računovodstvu Milan, mi Hrvati možemo ići u majčinu.“ Ovo je bio i primjer zategnutih odnosa zbog kojih nije profunkcionirao radnički savjet poduzeća. Nadalje, Đuro Mikašek, šef jedne poslovnice u trgovačkom poduzeću, odbija nabaviti jeftinije proizvode koji su mu nudi od strane nekog trgovačkog putnika iz tvornice Balkan u Beogradu. Mikašek je pred nekoliko osoba trgovačkom putniku izjavio „da prijatelju, vi ste vrlo simpatičan čovjek, mi imamo svoje“. Prethodno je bilo primjer djelovanja protiv interesa potrošača inspiriranog nacionalnom netrpeljivošću.⁴⁸

Nakon Drugog svjetskog rata način života u selima našičkog kraja značajno se promijenio. Ubrzani način života i migracije iz sela u gradove uvelike su izmijenili stoljetni ritam koji je do tada bio prisutan na slavonskom selu. Činjenica je da su doseljenici srpske nacionalnosti koji su se doselili na područje nizinskog dijela našičke općine sa sobom donijeli i neke običaje i tradicije iz Bosne, Like, s Banije ili s Korduna, ali i da su generacije koje su se rodile na slavonskom području preuzele običaje domaćih, slavonskih Srba. Stanovnici Poganovaca, Budimaca i brdskih naselja na području našičke općine njegovali su stoljetnu tradiciju zajedničkog života s Hrvatima, Nijemcima, Mađarima i Slovancima. Način života ubrzano se promijenio, osobito nakon uvođenja infrastrukture u pojedina naselja, potom otvaranja radnih mjesta u općinskim središtima u blizini (osobito u Našicama, Orahovici, Đakovu i Osijeku). Stanovništvo se selilo prema Osijeku i prema Zagrebu, a prema kraju osamdesetih sela su gubila mlade ljude, koji su odlazili na rad izvan rodnih naselja. Običaji kod krsne slave, poroda, vjenčanja i smrti uspjeli su se saču-

⁴⁸ DAOS, Općinski komitet Saveza komunista Našice, kut. 6. Političko stanje na komuni Našice – Kompleksna analiza nekih političkih problema i odgovornosti komunista za razvoj socijalizma na našoj komuni, podnesen marta 1963.

vati u tragovima do danas, ali su detalji nekadašnjih običaja uglavnom iščeznuli, pa su tradicije više-manje ostale prisutne samo kod starijih ljudi koji ih prenose onima koji ih žele zapamtiti, a takvih je sve manje. Broj djece bio je nekada mnogo veći, a u većini sela djecu su porađale žene koje su ondje živjele. Tako je „baba Kubalinka, Slovakinja“ godinama nakon Drugog svjetskog rata porađala djecu u Londžici i okolici. Djeca su se u Londžici, naime, do 1974. sva rađala kod kuće. U Budimcima su se djeca rađala u kući do 1970., a nakon toga u bolnicama u Osijeku ili u Našicama. Prema riječima Dragomira Novakovića iz Šumeđa, prilikom rođenja djeteta „nije bilo velikih razlika da li se rodilo muško ili žensko“. Ipak, veće je bilo veselje ako bi se rodio sin. „Čim se pucalo znalo se da se rodio sin. Nekada je bilo više djece, a sada je taj broj znatno manji. U starije vrijeme djeca su znala umirati od sušice.“ Djeca su čak i nakon Drugog svjetskog rata umirala zbog malog broja liječnika i zbog udaljenosti pojedinih naselja od kotarskih središta. Londžica je bila povezana lošim putevima s Čaglinom i Našicama i stoga su se roditelji teško odlučivali voditi djecu liječniku. Slična je situacija bila i sa selima Rozmajerovac, Granice, Polubaše, Gazije i Gornja Motičina, koja su bila smještena u brdskim i loše povezanim dijelovima Krndije. „Djeca su u 100 % slučajeva bila krštena, a krtio ih je obično pravoslavni sveštenik kod kuće. Oni koji su bili bliže manastiru kršteni su u manastiru, a rijetko se djecu krstilo u crkvi budući da se do crkve nije mnogo držalo“, kazuje Duško Poznić iz Gazija.

Vjenčanja su gotovo uvijek bila obavljana u matičnim uredima. Nakon potpisivanja, odlazilo se na feštu. Kolima se odlazilo po mladu, a u kasnije vrijeme automobilima. Do crkve se u tome slučaju nije odviše držalo.

Prije nego što su sagrađene mrtvačnice, u mnogim se naseljima mrtvace ispraćalo iz kuće na groblje. Nikola Milivojević iz Šumeđa na granici orahovičkog i našičkog područja prisjeća se kako se nekada, praktički donedavno, pokapalo mrtve. »Kada bi u Šumeđu netko umro palila se svijeća i gasilo svjetlo. Tada bi se u selu dogovorili tko ide kopati raku za pokojnika. Ja bih zvonio na tornju i to tri 'čina' za muško i dva 'čina' za žensko. Trojica su odlazili kopati i nosili su svoj alat za kopanje. Žene su priređivale ručak i meni kao zvonaru su 'napakovali' za grobare. Ja sam na groblju jeo s njima. Potom dolazi sveštenik i ja ponovno moram zvoniti za skup. Sveštenik se oprašta s pokojnikom, pozove rodbinu da priđu i da poljube krst. Pokojnika se potom nosilo do groblja na ramenima. Prvo je išlo zvonice s malim djetetom od 10 godina koji nosi i popovu torbu. Zatim idu krst, litije, narod s vijencima, sveštenik, rodbina, a zatim žene. Ja za čitavo vrijeme dok oni ne stignu do groblja zvonim. To je trajalo i po trideset minuta.« Duško Poznić iz Gazija se prisjeća sahrane Krste Kovačevića 1967. godine. »Imao sam tek 3,5 godine i sjećam se limene glazbe i crkvenog obreda.« Nada Ivanišević iz Gazija koja sada živi u Breziku prisjeća se da kada netko umre obilazi se kuće i skupljaju

se dobrovoljni prilozi. »Nekada prije se nosilo u pokojnikovu kuću jelo – skuvao se paprikaš i pekao se kruv.«

Još do Drugog svjetskog rata u mnogim zabitnijim selima našičkog područja obitelji su bile 'proširene'. Tako je djed Duška Poznića iz Gazija živio sa svoja dva brata. „Tek su se 1928. godine razdvojili.“ Interesantna je činjenica da je, prema riječima Duška Poznića, čak 1/3 stanovnika Gazija nosila prezime Poznić te da su se pojedini rodovi Poznića razlikovali po poslovima koje su obavljali. Tako su Duškovi bili 'kozari', a jedan drugi rod Poznića 'krečari'. Brakovi su se uglavnom u starije vrijeme sklapali između osoba iste vjeroispovijesti, često između Srba iz požeškog kraja (Sibokovac, Sapna, Duboka...) i Srba iz Londžice, Gradca i okolice. Ranka Lazarević tako ističe kako se njezin djed s majčine strane priženio iz Sibokovca u Londžicu. Kasnije, u socijalističkom razdoblju, srpske su pravoslavne obitelji sklapale brakove i s hrvatskim i slovačkim katoličkim obiteljima, pa su nekada etnički 'čista' naselja postala nacionalno mješovita.

Kako je izgledala krsna slava u Šumeđu, govori Nikola Milivojević. „Na krsnu se slavu zvao kum, jer bez kuma nije bilo ručka. Mi smo trebali nositi koljivo i slavski kolač u crkvu. Dok mi otac nije predao krsnu slavu morao sam skroz stajati uz stol, a ne sjediti. Naša je krsna slava Sveti Đurađ i otac mi je predao slavu kada sam imao 27 godina. Na slavu se nije trebalo zvati, već je uvijek dolazio najuži krug ljudi. Sveštenik nam dolazi i ostaje kod nas na ručku.“ Dospeljenici u Babjak iz Like, Bosanske krajine i s Banije slavili su svoje krsne slave po kućama, a hram nisu imali. Odlasci u crkvu bili su isključivo na velike godove, budući da je hram bio udaljen, odnosno da u selu nije postojala crkva.

Kirvaj u Babjaku se održava na Preobraženje i tada se, kao što govori Nedjeljko Radaković, „organizira igranka i pečenje prasaca i janjaca“. Čini se da se do Crkve općenito u Babjaku i ostalim kolonističkim naseljima nije osobito držalo, te da je veći broj doseljenika bio u Savezu komunista.

Kirvaj u Šumeđu bio je 22. svibnja na Svetoga Nikolu, koji je i zaštitnik manastira Orahovica. Toga se prisjećaju Nikola Milivojević i Dragomir Novaković iz Šumeđa: „Nikada toga više neće biti kako je onda bilo. Bili smo u bašći (veliki prostor u sredini sela) gdje bi se svi sakupili bez obzira na vjeru i naciju. Redovito su svirali Cigani, a na ulazu u bašću prodavale su se ulaznice. Postojala je kutija u koju se ubacivalo novac. U 'Mitrovoj bašći' su se događale i brojne ljubavi. Ti kirvaji su se obilježavali do 1991. kada su se ljudi odvojili. Posebno su veliki kirvaji bili kod manastira Svetoga Nikole kod Orahovice. Ondje su također dolazili za 22. svibnja baranjski Cigani da sviraju. Na zabave se odlazilo i u Ceremošnjak, ali su po mentalitetu bili najtvrdi Voćinci i tamošnja sela gdje smo također odlazili na kirvaje.“ Kirvaj u Gazijama je bio na Silazak Svete Trojice (odnosno na Duhove). „Bio je to zajednički kirvaj i

za katolike i za pravoslavne u Gazijama. Duhovi u Gazijama su se slavili dva dana.“ Na zabave se iz Ceremošnjaka odlazilo u prilično udaljena sela – od Duboke do sela Granica. Na kirvaj se iz Ceremošnjaka odlazilo i u selo Londžicu. Kram (kirvaj) u Budimcima bio je na Spasovo, a na kram su dolazili i mještani Vučkovca, Bele Loze, Babjaka i Ličana, budući da nisu imali svoje crkve. Na Spasovo su u Budimcima »bile šatre, ringišpil, a cijelu se noć plesalo u seoskom domu«, kao što kazuje Savo Kajčić.

Koliko su ljudi držali do vjeroispovijesti u Šumeđu govori kazivanje Nikole Milivojevića: »Držali smo do vjeroispovijesti pola-pola. Tko je bio u Komunističkoj partiji nije odlazio u crkvu, ali su primali popa kod kuće. Nama su popovi dolazili iz manastira. Posebno je poznat bio iguman Milutin koji je u manastir Orahovicu došao još 1956. godine, a vjeroispovijest je u ovom dijelu orahovičkog i našičkog kraja 'spasio' otac Jovan Šaulić. Manastirski igumani opsluživali su i naselja Duzluk, Gornju Motičinu, Brezik, Sušine, Gazije i Šumeđe.« Iguman Milutin je uz paroha Jovana Šaulića iz Medinaca, prema riječima Duška Poznića, bio zaslužan za očuvanje vjerskog identiteta Srba našičkog kraja. »On je manastir digao iz pepela i svi smo pomagali popravljati manastir. Zahvaljujući njemu nije bilo nacionalizama.«

Danka Miljević rođena je u Gornjoj Motičini te kazuje kako su mještani Gornje Motičine nekada držali do vjeroispovijesti. »Nama je dolazio u našu parohijalnu crkvu u Gazije pop iz manastira Orahovica. Sjećam se da smo za Svetoga Savu odlazili u crkvu u Gazije. U selu smo imali zvonik.«

Antifašistička tradicija bila je prisutna u selima našičkog područja. Duško Poznić iz Gazija prisjeća se da je stradalo mnogo ljudi iz sela. »Mnogi su bili otjerani u logore i to je ostavilo trajne posljedice na njihove familije. Odmah na početku rata uhapšeno je bilo 36 osoba koje su otjerane u Jadovno. Svi su bili prije rata upisani u četnike. Ustaše iz Donje Motičine i Čačinaca hapsili su Srbe u Gazijama, dok su mještani Feričanaca uvijek bili dobri s Gažanima. Naime, u Feričance su se doselili Hrvati iz Cetinske krajine koji su nam pomagali u Drugom svjetskom ratu. U Gazijama je Sidonije Šolc prekrstio sve Srbe pred pravoslavnom crkvom, a slično se dogodilo i u Ceremošnjaku i u Londžici. U našem selu većina stanovnika bila je priklonjena partizanima.« Zanimljivo je viđenje Nedjeljka Bogdanovića, koji se prisjeća kako je njegov djed bio u partizanima zbog učestalog maltretiranja ustaša. Dolazio je povremeno kući u Londžicu iz partizanske jedinice, budući da je imao mnogo djece. »Tako je jednom prilikom sreo u Londžici naoružanog kolegu Janka Beslića koji je bio u domobranima. Obojica su bili naoružani i sjeli za stol kao da nema rata tako da im puške i uniforme nisu mogle zasmetati i rastaviti ih. Mi smo i tada bili miješano selo i uglavnom nitko nikome nije radio o glavi i išlo se tome da se ljudi međusobno sačuvaju.« U nacionalno mješovitim naseljima dobrosusjedski odnosi nisu mogli biti zatrovani ratom. Naime, bilo je

onih koji su ulazili u nacionalno mješovite brakove, pa su rimokatolici i pravoslavni bili međusobno rodbinski povezani. U Budimcima je, kao što smo prije u tekstu vidjeli, provođeno prekrštavanje stanovništva. Ipak, ni to nije pomoglo, pa je veći broj ljudi završio u Jasenovcu. I nakon ubojstva Sidonija Šolca dolazi do stradavanja selâ istočnog dijela Požeške kotline oko Čaglina i južnog dijela našičkog kraja oko Londžice. Ipak, i u tako teškim okolnostima Srbi i Hrvati našičkog kraja ostali su u međusobno dobrim odnosima. I nakon rata su odnosi očuvani. Tako su međunacionalni odnosi u Šumeđu bili prilično dobri, o čemu govori i činjenica da se u naselje doselilo pet Hrvatica (ušavši u brak sa lokalnim Srbima) iz obližnjih naselja, a da je Šumeđe dalo pet Srпкиnja u susjedna naselja. Posjećivanje pravoslavnih crkava od strane katolika u nedostatku katoličkih crkava govori o ispreplitanju međusobnih veza. Tako je činjenica da su katolici iz Gazija odlazili u pravoslavnu crkvu u Gazije, baš kao i katolici iz Londžice u tamošnji pravoslavni hram. Pravoslavni našičkog kraja znali su se zavjetovati sv. Antunu u Našicama. Prema riječima Dragomira Novakovića iz Šumeđa, nekada je bilo mnogo više zajedništva u narodu. „Mi smo katolike zvali ‘Šokci’, a oni su nas zvali ‘Vlasima’.“ I Nedjeljko Radaković iz Babjaka ističe kako su se nekada Hrvati i Srbi međusobno kumili i ulazili u međunacionalne brakove. Takav zajednički život nije bio specifičan samo za našičko područje, već i za veći dio ostatka Hrvatske. Međunacionalni brakovi, kumstva, zajednički seoski poslovi, međusobno posjećivanje tijekom pojedinih blagdana, slava i sl. dio su tradicije tadašnjeg vremena i socijalističkog perioda. Dobrosusjedski odnosi u ovom dijelu Slavonije očuvani su do samog početka rata.

VI. A kako su Srbi našičkog kraja prošli u posljednjem ratu?

Iako na području nekadašnje općine Našice nije bilo direktnih borbi i teritorija okupiranog od strane lokalnih Srba, kao što je to bio slučaj u susjednoj općini Orahovica, Srbi našičkog kraja prolazili su kroz vrlo težak period u Domovinskom ratu. Noćne eksplozije, otpuštanja s posla, mijenjanje kuća, hapšenja, racije i pojedinačna ubojstva stvarali su od 1991. godine atmosferu straha u selima nastanjenim pretežno srpskim stanovništvom. Danka Miljević iz Gornje Motičine tvrdi da se samo iz njezinog sela odselilo deset obitelji u vrijeme rata. „Svi su nekada radili na cementari, a kada su ostali bez posla odselili su u Srbiju. I mojega su oca istjerali. On se pitao kuda da ide. Mi nismo od nikale došli. Tu smo rođeni i naši su tu stoljećima. Rekli su im da su surađivali s pobunjenicima i da su uzeli naoružanje od vojske. Stoga su bili neko vrijeme zatvoreni u Osijeku, a potom su otišli u Srbiju. Policija je čuvala naselje kako ne bi bilo uništavanja objekata. Zanimljivo je da je ono što je bilo opljačkano u vrijeme rata, vlasnicima nakon rata nado-knađeno.“ Tek su pojedinci bili ti koji su poticali na nesnošljivost i mržnju.

Prema informacijama koje su kružile Našicama nakon rujna 1991. navodno je postojao plan da se Jugoslavenska Narodna Armija iz vojarne u Našicama preko Grbavice povuče prema Londžici. O ovim događajima govorio je Zvonimir Brdarić (1929.-2007.), Hrvat rodом iz Našica. Ondje (u Londžici) se vojска trebala ukopati i odatle s 253 m nadmorske visine mogla je zaprijetiti širem području Našica. Osim toga, u vrijeme prekida željezničkog prometa u Posavini kod Okučana na pruži Slavonski Brod – Zagreb, jedina željeznička veza za istočnu Hrvatsku iz Zagreba išla je preko Našica, od Našica preko Londžice za Pleternicu i odande prema Vinkovcima. Možemo slobodno ustvrditi da je tolerantno držanje srpskog stanovništva u Londžici pomoglo obrani Republike Hrvatske u borbi za neovisnost. U ratu je u Londžici, usprkos zajedničkom životu i toleranciji, ipak došlo do nekoliko ekscesa. Branko Blagojević iz Londžice imao je sina u Hrvatskoj vojsci, ali su ga (Branka) pripadnici Hrvatske vojske u alkoholiziranom stanju pretukli u njegovoj kući. U selu je 7. travnja 1993. godine miniran parohijalni dom, a minirali su ga, među ostalima, i lokalni Hrvati. U Gazijama je, prema riječima Duška Poznića, bilo pritvoreno pet stanovnika srpske nacionalnosti 1992. godine, a nitko iz sela nije otišao iz političkih razloga. U Breziku je bila minirana kuća obitelji Ivanišević 1992./1993., a miniranja kuća bilo je i u ostalim naseljima našičkog kraja nastanjenim srpskim stanovništvom. U Šumeđe je u studenom 1991. godine došla Hrvatska vojska. Vojnici su bili smješteni po vikendicama i nije došlo do bilo kakvih problema. Iz sela su se u vrijeme rata odselile tri obitelji. Jedna se, prema riječima Nikole Milivojevića, nakon rata vratila u selo. U Ceremošnjaku je bilo pojedinačnog iseljavanja, a pojedini Srbi su se priključili Civilnoj zaštiti. U vrijeme rata u Makloševcu i Ceremošnjaku, kao ni u ostalim selima našičkog kraja, nije bilo sveštenika koji bi svetio kuće. U selu Babjak minirane su kuće pojedinih obitelji koje su otišle iz sela, a u naselju su vršene racije te je oduzimano naoružanje. Prema riječima Nedjeljka Radakovića, iz naselja je ubijen Jovo Banjac. Naselju je ime promijenjeno u Branimirovac,⁴⁹ kao što je selu Ličanima ime promijenjeno u Andrijevac, odnosno Vučkovcu u Normance. Između 20. i 22. studenog 1991. pripadnici Hrvatske vojske izvršili su raciju u selima Poganovci, Budimci, Babjak i Ličani i ondje pronašli određene količine naoružanja. Nakon toga je došlo do hapšenja većeg broja srpskih civila u Budimcima i okolnim selima. Jedan dio je osuđen (njih 30-40), a drugima je ponuđena razmjena u Nemetinu. Prilikom razmjene zarobljenika u Nemetinu kraj Osijeka, 14. kolovoza 1992. godine, više od 40 posto onamo dovedenih s hrvatske strane odbilo je razmjenu jer se nije radilo o vojnim zarobljenicima, već o civilima, hrvatskim građanima srpske nacionalnosti, koji nisu nikoga imali u Srbiji. Iz dokumenta koji je objavljen u knjizi Milana Đukića *Ugašena ognjišta širom svijetle* iz 2008. godi-

⁴⁹ U Branimirovcu danas stoji pravoslavni hram podignut nakon rata, jedini na području općine Koška.

ne vidljivo je da je izvršeno veliko hapšenje 324 osobe s područja nekadašnje općine Našice iz sela Babjak, Bela Loza, Budimci, Poganovci, Ličani i Vučkovac i da su te osobe bile optužene da su u vremenskom razdoblju od srpnja do 30. rujna 1991. godine »na području općine Našice, Orahovica i Podravska Slatina u namjeri obaranja državnog i društvenog ustrojstva Republike Hrvatske i stvaranja tzv. Velike Srbije do linije Virovitica-Karlovac-Ogulin-Karlobag i odvajanja tog teritorija od Republike Hrvatske, primili i preuzeli oružje i streljivo iz Vojnih garnizona Osijek i Našice, te po formiranju na području Budimaca, Poganovaca, Bijeje Loze, Ličana, Babjaka i Vučkovca oružano djelovali spram pripadnika Ministarstva unutrašnjih poslova RH ili Hrvatske vojske, time da su (...) organizirali mjesne straže na blokadnim punktovima i patrole prema mjestu stanovanja sa zaduženim naoružanjem (...) kao dobrovoljci se javili u vojarnu Našice (...) aktivno djelujući pri oružanom sukobu dana 20. rujna 1991. prema osobama i stambenim i infrastrukturnim objektima Našica i okolnih sela pri čemu je pričinjena za sada točno ne utvrđena materijalna šteta velikih razmjera, a smrtno su stradale 4 osobe, dok je 29 osoba lako i teško tjelesno povrijeđeno (...)«⁵⁰ Postojao je plan o organiziranom iseljavanju Srba s područja Budimaca i Poganovaca. Budući da je Vlada dobila informaciju kako se priprema odlazak velikog broja ljudi iz Našica i kako se pretežno radi o građanima srpske nacionalnosti, Franjo Grgurić je 23. studenoga uputio generalu Rašeti pismo iz kojeg je uočljivo da su potpredsjednik Vlade Zdravko Tomac i ministar Dražen Budiša stanovnicima sela Poganovci i Budimci uputili javnu poruku da »za njihovo iseljavanje ne postoje nikakvi razlozi te da im hrvatske vlasti jamče sigurnost i sva prava«, zaključivši: »Vlada Republike Hrvatske protivi se iseljavanjima pod pritiscima bez obzira na etničku pripadnost građana Republike Hrvatske«. Na sjednici održanoj 24. studenoga Krizni štab Vlade donio je odluku da ministri Živko Juzbašić i Ivan Tarnaj obidu to područje i razgovaraju s lokalnim stanovništvom i članovima općinskog kriznog štaba kako bi se spriječilo nekontrolirano i nepotrebno iseljavanje građana.⁵¹ Milan Đukić, predsjednik Srpske narodne stranke, posjetio je ova naselja u kolovozu 1992. i napisao pismo predsjedniku Tuđmanu u kojem je istaknuo kako se uništava srpska imovina u ovim selima, kako su učestali noćni upadi u kuće obitelji čiji su očevi u istražnom zatvoru u Osijeku te kako su Srbi ovih naselja izloženi medijskoj hajci. Tijekom kasnijih godina stanovništvo Poganovaca i Budimaca u 2/3 slučajeva zamijenilo je kuće s hrvatskim stanovništvom Gibarca i Kukujevaca u Srijemu. Prema kazivanju Radovana Beare iz Budimaca, kuće su isprva mijenjali oni imućniji i oni koji su imali djecu u JNA. Prema njegovim

⁵⁰ Milan Đukić, *Ugašena ognjišta širom svijetle* (Zagreb, 2008), 126-129.

⁵¹ Andrijana Perković Paloš, *Vlada demokratskog jedinstva*, neobjavljena disertacija, (Split 2018), 202. Preuzeto s <https://dr.nsk.hr/islandora/object/ffst%3A2268/datastream/PDF/view.9.siječnja.2023>.

podacima, otišlo je najmanje 50 kuća iz Budimaca i 30 kuća iz Poganovaca te 70 % stanovništva Bijele Loze. Tijekom posljednjeg rata oštećen je bio i budi- mački hram te ikone u hramu. O tome kakve su dezinformacije vladale na teritoriju pod kontrolom srpskih snaga govore i pojedini dopisi koji su upu- čivani s okupiranog teritorija ustanovama u Republici Hrvatskoj. Zanimljiv je tako dopis Opštinske organizacije Crvenog krsta Beli Manastir od 25. li- stopada 1991., koja je poslala upit Općinskoj organizaciji Crvenog križa Valpovo o 41 osobi srpske nacionalnosti iz sela Gradac Našički za koje su tvrdili da su 8. listopada 1991. „maltretirani, a zatim pobijeni i poklani“. Na- vodno se o njima raspitivala rodbina koja se nalazila na području općine Beli Manastir. U odgovoru je vidljivo da je šest osoba s popisa umrlo prije 5 do 15 godina, da su se tri odselile (u Zagreb, Požegu i Vojvodinu), dok su ostali bili u selu živi i zdravi. Općinska organizacija Crvenog križa u Našicama je ponu- dila da se sazove skup građana u Gradcu i da se skup snimi, kako bi rodbina koja se nalazi na okupiranom području u Baranji vidjela da su svi njihovi ro- đaci dobro.⁵² U vohoru Domovinskog rata broj Srba se značajno smanjio, što zbog starosti stanovništva, što zbog odlaska iz Hrvatske i mijenjanja kuća, što zbog asimilacije i etnomimikrije. O tome svjedoče popisi stanovništva iz 1991., 2001., 2011. i 2021.⁵³

VII. Popisi stanovništva i broj Srba u popisima

Iz podataka popisa stanovništva vrlo je jasno vidljivo da su pojedina sela nekada bila nastanjena Srbima, dok danas u njima Srbi obitavaju u vrlo ma- lom broju ili više uopće ne obitavaju. Takva je situacija npr. s naseljem Grani- ce, koje je prije Drugog svjetskog rata imalo oko 50 % pravoslavnog srpskog stanovništva, ali je nakon rata postotak značajno opao, da bi do danas bio sveden na nulu. Slično je i s brdskim naseljima Londžica, Gazije, Gornja Mo- tičina i Ceremošnjak, gdje su Srbi malobrojni, iako ih još ima u tragovima. U Londžici je tako 2011. bilo 21 % Srba (njih 40 od 190 stanovnika), u Cere- mošnjaku 23 %, a u Gornjoj Motičini, koja pripada općini Donja Motičina, broj Srba je u posljednjem popisu 2021. sveden na najviše tri, budući da je broj Srba na području cijele općine bio toliki. Slična je situacija i s Gazijama, koje su bile većinski srpsko naselje do 1991., kada su ondje Srbi činili 55 % stanovnika. Danas u selu prebiva sveukupno 29 stanovnika, a na području

⁵² Vesna Lolić, „Djelovanje općinske organizacije Crvenog križa Našice u Domovinskom ratu 1991. i 1992. godine“, *Našički zbornik* 3 (1997), 77-78.

⁵³ Metodološki se razlikuju popis iz 1991. i tri popisa iz 2001., 2011. i 2021. Popis iz 1991. go- dine izvršen je po kriteriju stalnoga stanovništva (takozvano *de iure* načelo), dok su popisi iz 2001., 2011. te 2021. prema međunarodnim preporukama (Ekonomске komisije UN-a za Europu i Eurostata) izvršeni po kriteriju prisutnoga stanovništva (takozvano *de facto* načelo).

čitave općine Feričanci živi 18 Srba. Činjenica je da je najveći broj Srba prisutan u gradu Našicama, gdje prema popisu iz 2011. živi 306 Srba. U nekada velikim nizinskim selima Poganovci i Budimci, koja su brojala više stotina stanovnika, a koji su u najvećem broju bili Srbi, danas ima oko 30 % Srba. Srbi su u većini ostali živjeti tek u naselju Bela Loza (76 % Srba prema popisu iz 2011.). Ostala nizinska naselja poput Babjaka (Branimirovca), Ličana (Andrijevac), Vučkovca (Normanci), Sušina, Ordanje i Gabrilovca svedena su općenito na mali broj ljudi, a broj Srba je iznimno mali, što je vidljivo u rezultatima popisa 2011., gdje se u pojedinim naseljima vidi i etnička struktura. Iz *Domovnika Srpske pravoslavne parohije Budimci* iz 2021. godine vidljivo je da u Ostrošincima ima 10 pravoslavnih vjernika u pet domova, u Ledeniku 47 pravoslavnih u 19 domova, u Ličanima 18 pravoslavnih u 9 domova, u Vučkovcu 40 pravoslavnih u 16 domova, u Babjaku 31 pravoslavan u 16 domova, u Ordanji 15 pravoslavnih u 9 domova, u Poganovcima 46 pravoslavnih u 20 domova, a u Budimcima 174 pravoslavna u 78 domova.⁵⁴ Dakle, općenito promatrajući, Srbi su se uspjeli održati u većem broju jedino u naseljima općine Podgorač (Budimci, Poganovci i Bijela Loza). Nešto kompaktniju cjelinu čine našički gradski Srbi koji žive u samom gradu, Srbi u Gradcu i u Londžici te Srbi općine Koška, gdje postoji srpska zajednica u naseljima Babjak (Branimirovac), Ličani (Andrijevac), Ordanja i Vučkovac (Normanci), a u općinama Đurđenovac, Feričanci i Donja Motičina taj je broj sveden na minimum. Općenito gledajući, broj Srba je u periodu između 1953. godine (kada je iznosio 8424) do 2021. (kada iznosi 937) na području čitave nekadašnje našičke općine sveden na 1/9 nekadašnjeg broja.⁵⁵

Duško Poznić iz Gazija se prisjeća kako je njegovo selo oduvijek bilo većinski pravoslavno naselje (cca 85 % stanovništva su bili Srbi). »Početkom dvadesetog stoljeća Gazije su brojile preko 500 stanovnika, a sada nas realno ima 22, od čega 11 pravoslavnih i 11 katolika te 66 kuća. Od 1967. do danas umrlo je 150 stanovnika Gazija, a tek ih je dvadeset rođenih.«

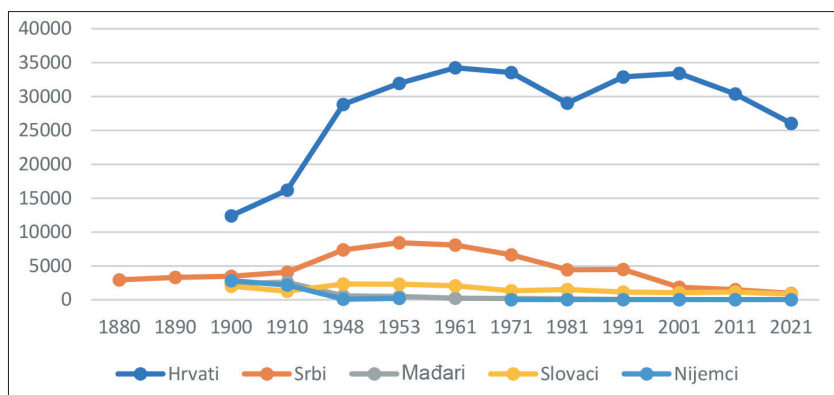
⁵⁴ Domovnik, Popis domova u parohiji Budimci 2021. godine.

⁵⁵ www.dzs.hr.

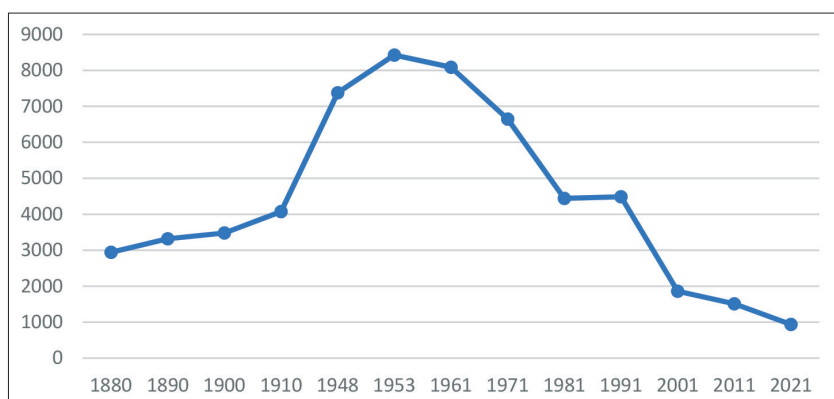
Tablica I. Narodnosni sastav stanovništva na području bivše općine Našice u periodu između 1880. i 2021.⁵⁶

	1880.	1890.	1900.	1910.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
Hrvati			12397	16197	28839	31944	34250	33545	29026	32891	33427	30394	26033
Srbi	2943	3318	3480	4074	7377	8424	8086	6645	4440	4486	1860	1510	937
Mađari			2356	2613	592	485	247	192	145	61	55	41	26
Slovaci			2017	1270	2342	2315	2073	1348	1530	1158	1045	1157	833
Nijemci			2820	2183	97	215		21	28	36	25	24	24

Graf I. Pripadnici pojedinih nacionalnosti na području općine Našice između 1880. i 2021.

Graf II. Pripadnici srpske nacionalne manjine na području bivše općine Našice između 1880. i 2021.

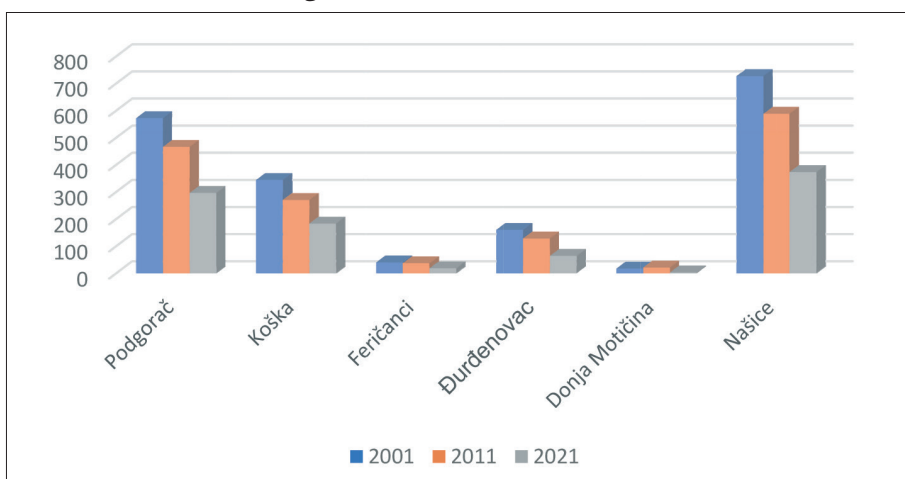

⁵⁶ Jakov Gelo i sur., *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.-1991.* (Zagreb, 1998); <https://dzs.gov.hr/popisi-stanovnistva/421>. (za period od 2001.-2021. godine)

Tablica II. Pripadnici srpske nacionalne manjine na području općina Podgorač, Koška, Feričanci, Đurđenovac i Donja Motičina te na području grada Našice 2001., 2011. i 2021. godine

Općina/Grad	2001.	2011.	2021.
Podgorač	572	466	296
Koška	344	270	183
Feričanci	40	37	18
Đurđenovac	160	128	64
Donja Motičina	17	21	3
Našice	727	588	373

Graf III. Pripadnici srpske nacionalne manjine na području općina Podgorač, Koška, Feričanci, Đurđenovac i Donja Motičina te na području grada Našice 2001., 2011. i 2021. godine

Tablica III. Broj Srba i ukupan broj stanovnika u pojedinim naseljima nekadašnje općine Našice

Naselje	1880.	1890.	1900.	1910.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
Babjak (Bramirovac)					494/ 524	586/ 612	493 /519	353/ 365	227/ 268	184/ 199	87	95	85
Bela Loza				9/27	779/ 796	846/ 860	747/ 765	484/ 503	284/ 353	265/ 288	207	113/ 147	123
Brezik Našički			0/38	5/63	Iskazano s naseljem Martin	129/ 423	104/ 456	71/ 450	45/ 395	43/ 433	397	13/ 352	336
Budimci	1014/ 1479	1098/ 1219	1142/ 1410	1250/ 1435	1415/ 1460	1464/ 1518	1326/ 1396	1074/ 1169	820/ 975	735/ 880	723	239/ 670	536
Ceremošnjak	191/ 268	235/ 326	238/ 502	300/ 464	338/ 491	291/ 366	252/ 343	176/ 229	102/ 165	82/ 122	126	25/ 108	81
Gabrilovac						109/ 142	98/ 177	57/ 145	21/ 128	27/ 109	95	63	57
Gazije	155/ 221	200/ 345	208/ 407	246/ 536	Iskazuje se zajedno s Valenovcem	190/ 282	180/ 249	107/ 156	52/ 115	44/ 80	93	53	29
Gornja Motičina	118/ 135	129/ 152	139/ 184	180/ 281	Iskazano sa Seonom	125/ 176	118/ 186	83/ 138	43/ 101	45/ 98	67	49	27
Gradac Našički	196/ 202	233/ 256	252/ 262	330/ 344	Iskazano sa Zoljanom	266/ 277	221/ 230	197/ 215	74/ 192	132/ 179	162	69/ 153	135
Granice	128/ 138	132/ 152	119/ 225	150/ 312	134/ 972	80/ 671	56/ 590	17/ 419	2/ 228	0/ 158	132	109	53
Ledenik	0/ 239	0/ 281	0/ 325	0/ 571	606/ 1337	115/ 839	131/ 725	202/ 536	190/ 477	168/ 388	241	37/ 189	131
Ličani (Andrijevac)	0/ 29	1/ 60	0/ 74	0/ 19	Iskazano s naseljem Ledenic	561/ 562	526/ 532	501/ 527	308/ 353	295/ 331	191	55/ 155	88
Ličko Novo Selo						194/ 272	172/ 287	131/ 240	59/ 161	42/ 133	118	96	78

Londžica	165/ 211	182/ 244	208/ 379	230/ 517	237/ 582	243/ 606	248/ 582	164/ 420	88/ 328	87/ 266	224	40/ 190	138
Mačloševac						63/ 153	57/ 166	69/ 154	60/ 136	73/ 157	158	43/ 130	114
Našice	57/ 1587	56/ 1829	58/ 2118	80/ 2439	292/ 2993	532/ 3383	602/ 4187	783/ 5780	584/ 6817	734/ 8235	8173	306/ 7888	7307
Ordanija						123/ 217	123/ 246	79/ 215	49/ 187	51/ 156	181	29/ 162	121
Ostrošinci	127/ 221	137/ 260	165/ 318	160/ 322	Iskazano s naseljem Razbojište	127/ 377	89/ 339	83/ 309	64/ 218	54/ 190	129	95	90
Poganovci	547/ 820	538/ 595	578/ 754	630/ 688	256/ 317	591/ 659	491/ 591	306/ 492	211/ 434	247/ 365	295	76/ 235	167
Sušine	156/ 173	169/ 262	169/ 249	229/ 404	Iskazano s naseljem Đurđenovac	220/ 405	210/ 440	190/ 476	115/ 416	93/ 372	374	26/ 278	202
Teodorovac			7/ 75	0/62	Iskazano s naseljem Đurđenovac	171/ 182	151/ 166	96/ 113	46/ 116	28/ 98	88	77	33
Vučkovac (Normanci)	0/ 46	0/ 85	36/ 1076	5/ 226	461/ 518	572/ 762	597/ 840	528/ 776	349/ 486	460/ 487	271	65/ 324	269

VIII. Zaključak

Srbi su na našičkom području prisutni već četiri stoljeća. Njihova prisutnost je kontinuirana u brdskim naseljima na Krndiji i u nizinskim naseljima poput Poganovaca i Budimaca. Uz to, prisutni su i u nizinskom dijelu nekadašnje općine Našice, u naseljima koja su nakon Prvog svjetskog rata naselili solunski dobrovoljci ili agrarni doseljenici iz Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Srbije ili drugih dijelova Hrvatske. Ove se dvije skupine Srba na našičkom području međusobno vrlo razlikuju po običajima i tradiciji. Stoljetni zajednički život s Hrvatima i drugim narodima na našičkom prostoru bio je prožet dobrosusjedskim odnosima, koji su u drugoj polovici dvadesetog stoljeća u vrijeme socijalizma kulminirali međunacionalnim brakovima. U vrijeme Drugog svjetskog rata naselja solunskih dobrovoljaca uglavnom su već 1941. prisilno iseljena u Srbiju, dok su stara srpska naselja na Krndiji i u nizini u najvećem broju slučajeva prekrštena na rimokatoličku vjeroispovijest. Usprikostradanjima u Drugom svjetskom ratu, koja na ovom području nisu bila mala, našički kraj je ostao mjesto gdje u poslijeratnom periodu nije bilo zamjeranja jednih drugima, odnosno gdje je zajednički život ostao sačuvan. Običaje su Srbi čuvali sve do kraja Drugog svjetskog rata, od kada započinje zanemarivanje tradicije i običaja te ateizacija stanovništva. Mnogi su se Srbi tada iskazivali kao Jugoslaveni, osobito u popisu iz 1981. godine. Nekadašnje čuvanje vjerskih elemenata identiteta zamijenjeno je antifašističkom tradicijom, koja se čuva i danas među malobrojnim preostalim stanovništvom. Usprikostratnih ratnih djelovanja niti okupiranog teritorija, Srbi su na ovom prostoru tijekom posljednjeg rata, prema iskazima kazivača, doživjeli razne vrste maltretiranja i neugodnosti: ljudi su gubili zaposlenja, primali su prijetnje, kuće su im dizane u zrak, bili su hapšeni i odvođeni u zatvore, a kao rezultat svega jedan ih se dio odlučio za mijenjanje kuća i odlazak iz Hrvatske, pa su tako obavili razmjene s hrvatskim stanovništvom u Vojvodini. Iz nekih je sela više od polovice Srba zamijenilo kuće. To je ruiniralo zajednicu koja se ionako zbog starijeg stanovništva, asimilacije i etnomimikrije prirodno smanjivala. U konačnici to je dovelo do toga da su nekada velika slavonska sela u kojima su živjeli u najvećem broju Srbi sada svedena na svega nekoliko srpskih kuća u kojima uglavnom žive starije osobe. Svakako treba istaknuti riječi jednoga od kazivača koji smatra da nitko od onih koji su mijenjali kuće nije sretan. Oni Srbi koji su otišli »plaću za svojim zavičajem, a oni Hrvati koju su doselili liježu u krevet u nekom od sela našičkog područja, a bude se u nekom svojem srijemskom selu«.

Popis korištenih izvora i literature

Arhivski izvori:

Hrvatska, Hrvatski državni arhiv
Državno ravnateljstvo za ponovu, Srpski odsjek
Oblasni komitet KPH Slavonija
Povjereništvo CK KPH za osječku oblast

Hrvatska, Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu
Nadbiskupski duhovni stol

Hrvatska, Državni arhiv Osijek
Kotarski komitet KPH Našice
Općinski komitet Saveza komunista Našice

Srbija, Arhiv Srbije
Komesarijat za izbeglice i preseljenike

Franjevački samostan u Našicama
Kronika franjevačkog samostana Sv. Antuna Padovanskog u Našicama (rukopis)

Parohija Budimci
Domovnik, Popis domova u parohiji Budimci 2021. godine.

Objavljeni izvori:

Gelo, Jakov i sur. *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.-1991.* (Zagreb, 1998).

Građa za historiju narodnooslobodilačkog pokreta u Slavoniji, knjiga 1, ur. Zdravko Krnić i drugi (Slavonski Brod, 1962).

<https://dzs.gov.hr/popisi-stanovnistva/421>. (za period od 2001.- 2021. godine)

Popis stanovništva 1991. Popis stanovništva Hrvatske po naseljima (Zagreb, 1992).

Tisak:

Plug: novine za zaštitu seljačkih interesa, 1925., br. 6.

Literatura:

- Assmann, Jan. *Kulturno pamćenje. Pismo, sjećanje i politički identitet u ranim visokim kulturama* (Zenica, 2005).
- Assmann, Alaida. *Duga senka prošlosti. Kultura sećanja i politika povesti* (Beograd, 2011).
- Bilandžić, Dušan. *Hrvatska moderna povijest* (Zagreb, 1999).
- Boban, Ljubo. *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928.-1941.* (Zagreb, 1974).
- Brkljačić, Maja; Prlenda, Sandra (prir.). *Kultura pamćenja i historija* (Zagreb, 2006).
- Connerton, Paul. *Kako se društva sjećaju* (Zagreb, 2004).
- Cupek Hamill, Mirjana. „Arhivistika i usmena povijest”. *Arhivski vjesnik* 45 (2002), 219-226.
- Damjanović, Dragan. „Pravoslavna crkva sv. Ilije u Poganovcima“, *Peristil* 57 (2014), 91-101.
- Dizdar, Zdravko. „Osnivanje i djelatnost četničkih udruženja na području grada i kotara Osijek u monarhističkoj Jugoslaviji (1918.-1941.) (drugi dio)“, *Scrinia Slavonica* 6 (2006), 342-401.
- Dukovski, Darko. „Povijest mentaliteta, metoda oral history i teorija kaosa”, *Časopis za suvremenu povijest* 33/1 (2001), 155-162 i 199-200.
- Đukić, Milan *Ugašena ognjišta širom svijetle* (Zagreb, 2008).
- Gelo, Jakov. *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. godine* (Zagreb, 1987).
- Goldstein, Ivo. *Hrvatska 1918.-2008.* (Zagreb, 2008).
- Jelić, Ivan. *Komunistička partija Hrvatske 1937. – 1941.* (Zagreb, 1972).
- Kašić, Dušan. *Srpska naselja i crkve u sjevernoj Hrvatskoj i Slavoniji* (Zagreb, 2004).
- Lajić, Ivan; Bara, Mario. *Ratovi, kolonizacije i nacionalna struktura Slavonije u dvadesetom stoljeću* (Zagreb, 2009).
- Lazić, Nada. „Teror okupatora i kvislinga u Slavoniji“, u: *Slavonija u narodnooslobodilačkoj borbi*, ur. Martin Kaminski (Slavonski Brod, 1967), 185-198.
- Leček, Suzana. „‘A mi smo kak su stari rekli’: mladi u seljačkim obiteljima Prigorja i Hrvatskog zagorja između dva svjetska rata”, *Etnološka tribina* 29 (1999), 231-246.
- Leček, Suzana. „‘Nisu dali gospodaru ‘z ruk...’: starost u prigorskim i zagorskim selima između dva svjetska rata”, *Etnološka tribina* 30 (2000), 25-47.
- Leček, Suzana. „Usmena povijest – povijest ili etnologija? Mogućnosti suradnje povjesničara i etnologa” *Časopis za suvremenu povijest* 33/1 (2001), 149-154.
- Leček, Suzana. *Seljačka obitelj u sjeverozapadnoj Hrvatskoj* (Zagreb, 2003).
- Lolić, Vesna. »Djelovanje općinske organizacije Crvenog križa Našice u Domovinskom ratu 1991. i 1992. godine«, *Našički zbornik* 3 (1997), 77-78.
- Mažuran, Ive. *Popis zapadne i srednje Slavonije 1698. i 1702. godine* (Osijek, 1966).
- Mikašek, Đuro. *Našička spomenica žrtvama komunizma* (Našice, 2007).
- Mikašek, Đuro. *Našička spomenica 1941.–1945.* (Našice, 1997).
- Nasakanda, Pero. „Razvoj i promjena klasne strukture KP Hrvatske u NOB-u i socijalističkoj revoluciji“, *Časopis za suvremenu povijest* 14/2 (1982), 95-128.

- Perković Paloš, Andrijana. *Vlada demokratskog jedinstva*, neobjavljena disertacija (Split, 2018), preuzeto s <https://dr.nsk.hr/islandora/object/ffst%3A2268/datastream/PDF/view>. 9. siječnja 2023.
- Putovi revolucije 1-2*, ur. Franjo Tuđman (Zagreb, 1963).
- Radanović, Milan. „Prisilna asimilacija, internacije i masakri. Položaj pokatoličenih Srba u Velikoj župi Baranja 1941.-1942.“, u: *Pokatoličavanje Srba u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Zbornik radova* (Zagreb, 2019), 241-378.
- Radelić, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. od zajedništva do razlaza* (Zagreb, 2006).
- Šimončić-Bobetko, Zdenka. „Kolonizacija u Hrvatskoj 1919.-1941. godine“, *Povijesni prilozi* 9 (1990), 85-164.
- Škiljan, Filip. „Vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest na području Vašćanskog arhidakonata“, *Scrinia slavonica* 17 (2017), 233-251.
- Škiljan, Filip. „Vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest u Đakovačkoj i srijemskoj biskupiji 1941. i 1942. godine“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 52/2 (2020), 157-180.
- Škiljan, Filip. *Organizirana prisilna iseljavanja Srba iz NDH* (Zagreb, 2014).
- Vazdar, Ana. „Narodni front na području Slavonije u poratnim godinama“, *Zbornik HISB* 18 (1981), 71-145.
- Volner, Hrvoje. *Od industrijalaca do kažnjenika. „Gutmann“ i „Našička“ u industrijalizaciji Slavonije* (Zagreb, 2019).
- Volner, Hrvoje. „Plug“ – novine za zaštitu seljačkih interesa“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu* 37 (2005), 233-253.
- Volner, Hrvoje. *Društveni i politički razvoj Našica i okolice od 1945. do 1956.*, doktorski rad.
- Vrbošić, Josip. „Kategorije i brojčano stanje kolonista u Slavoniji i Baranji između dva svjetska rata“, *Društvena istraživanja* 6 (1997), br. 2-3 (28-29), 311-325.
- Vukadinović, Đuro. „Razvoj i rad Komunističke partije Jugoslavije na području kotara Našice i njene akcije u 1941. godini“, u: *Našice jučer i danas* (Slavonska Požega, 1961).
- Živić, Dražen. „Demografski gubitci tijekom II. svjetskog rata i poraća u našičkom kraju“, *Našički zbornik* 7 (2002), 69-80.
- Žukić, Slavoljub. *Sušine, tristo godina slavonskog sela (1690.-1990.)* (Zagreb, 2007).

Summary

THE IDENTITY OF SERBS IN THE NAŠICE SURROUNDINGS

In this paper the authors provide data on the Serbian national minority in the Našice area from their settlement there up to the present day. The paper draws on archival sources, literature and conversations with people from the Našice area. In chapters I and II the authors address basic geographical characteristics of the Našice area and provide data on the settlement of Serbs in this area, dating back to the 17th century. Further the authors provide information on the settlement of volunteers and agrarian immigrants from Salonika in certain wastelands and villages in the Našice area after World War I. They particularly address the issues of suffering, conversion and the organization of the forced emigration of Serbs in World War II. Subsequently, insights are provided into the socialist period and into the everyday lives of Serbs in the Našice area during that time. At the end of the text the authors provide data on the everyday life of Serbs at the end of the Homeland War. They also reflect on the results of the censuses between 1880 and 2021 by comparing the number of Serbs in certain periods between the censuses. Based on the research, the authors conclude that the two wars (World War II and the Homeland War) in the 20th century in many respects affected the population movement of the Serbian national minority, but did not affect the international relations between Serbs and Croats, in which mutual trust prevailed, specifically in the Našice area. Today the number of members of the Serbian national minority in the Našice area is only one ninth of the 1953 figure.

Key words: Slavonia, Našice, Serbs, national identity, national minority

(Translated by Mica Orban Kljajić)

Kontakti:

dr. sc. Filip Škiljan
Institut za istraživanje migracija
Trg Stjepana Radića 3, 10000 Zagreb
email: filip.skiljan@imin.hr

izv. prof. dr. sc. Hrvoje Volner
Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku
Lorenza Jäger 9, 31000 Osijek
email: hvolner@ffos.hr